چاوپێکەوتنێک و پاشکۆیەک
دەربارەی
پەیوەندی نێوان حیزب و ڕۆشنبیران

شیلان: ڕۆشنبیر دەتوانێ چ گوتارێک ئاڕاستەی جەماوەر و حیزب بکات و تاکو ئێستا نەیکردووە؟

بەختیار عەلی: سەرەتا بەرلەوەی ڕاستەوخۆ وەڵامی پرسیارەکەتان بدەمەوە، حەزدەکەم کەمێکم دەربارەی پەیوەندی ڕۆشنبیر و حیزب و ڕۆشنبیر و جەماوەر قسەبکەم. پێموایە بەرلەوەی بڵێین ڕۆشنبیر دەیتوانی چیبکات و نەیکردوە، دەبێت پرسیارەکان بگوێزینەوە بۆ هەندێ ئاستی تر؛ بپرسین ئایا توانای کۆمەڵگای ئێمە لەسەر ئیشکردن بە گوتاری ڕۆشنبیری و توانای بۆ کارلێک لەگەڵ فیکردا چەندە؟ بەر لەوەی بپرسین ڕۆشنبیر چیکردوە، دەبێت لە توانای کۆمەڵگای ئێمە بپرسین بۆ بەرهەمهێنانی ڕۆشنبیر، ئایا بە ڕاست ئێمە کۆمەڵگایەکین توانای بەرهەمهێنانی ڕۆشنبیر و قبووڵکردنی ڕۆشنبیرمان هەیە؟ ئایا شوناسی ئەو ڕۆشنبیرانە چین کە کۆمەڵگای ئێمە بەرهەمیاندەهێنێت؟

سەرەتا بۆ خۆلادان لە هەر گرفتێکی تیۆری، دەمەوێت بڵێم وشەی ڕۆشنبیر بە مانا گرامشییەکەی بە کارناهێنم، لێرەوە ناتوانم بە کادێری حیزبی و بە مامۆستاکانی ئاموزشکار بڵێم ڕۆشنبیر، ناتوانم بە ئەندازیارێک کە ڕێگا دەکێشێت و پیاوێکی ئایین کە پێشنوێژی دەکات، بڵێم ڕۆشنبیر، بەحاکمێک کە لە دادگا حوکمدەدات و مامۆستایەک لە ئامادەیی یان زانکۆ وانە دەڵێتەوە، سیاسەتمەدارێک خوتبەدەدات و تەبلیغ و تەحریز دەکات بڵێم ڕۆشنبیر. هیچ یەکێک لەمانە تەنیا بەحوکمی وەزیفەکەیان، تەنیا بە حوکمی ئیشکردنیان لە دەستگایەکی مۆدێرندا نابنە ڕۆشنبیر، دەشێت قازییەکان و پارێزگاران و ئەندازیاران و پیاوانی ئایین و مامۆستایانی زانکۆ ڕۆشنبیری خۆیان هەبێت، نوخبە و هەڵاوێردی خۆیان هەبێت کە گەشە بە بوارەکانیان دەدەن، کە وردتر و لەپێشتر لەوانی دی شارەزای کایەکانی خۆیانن و بوێرانە بیر لە تازەکردنەوەی دەکەن، بەڵام بەودیویشدا دەشێت بوارێکی ئۆرگانی ژیانمان هەبێت، پڕبێت لە کادێری مامناوەندی و لێوان لێوبێت لە فەرمانبەری بچوک کە کۆی دەزگاکانی دەبەنبەڕێوە کەچی یەک ڕۆشنبیری تیانەبێت.

لێرەدا کە دەڵێم ڕۆشنبیر، مەبەستم لە دوو شێوە مرۆڤە. یەکەم: مەبەستم لە مرۆڤێکە کە دیدێکی تایبەتی بۆ هەندێ کێشەی جەوهەری هەیە لە کایەیەک لە کایەکاندا و ئەو دیدەشی درێژکراوەی هەموو ئەو سامانە میتۆدی و فیکرییەیە کە پێش ئەو لەو کایانەدا هەبوون و ئەو بە ناسینی قووڵ و تەفسیرکردنەوەی نوێ دەوڵەمەندیاندەکات، یان لە ڕووی تیۆرییەوە گەشە بە هەندێ چەمکییان دەدات یان لە ڕووی پراکتیکییەوە کایە و شوێنی تازە دەدۆزێتەوە بۆ تەتبیقی هەندێ لەو چەمکانە. دووەم: مەبەستم لە پیاوێکی داهێنەرە کە بێئەوەی تیۆریزەبکات، دەتوانێت لەڕێگای بەرهەمە ئەدەبیی یان هونەرییەکانییەوە هەستی تازە بخوڵقێنێت، هوشیاری نوێمان دەربارەی شتەکان تیا دروستبکات، لەهەندێ گۆشەوە بمانبات کە لە کاتی ئاساییدا ناتوانین لێیانەوە بچینە ژوورێ، چاوی ترو زمانی ترمان بداتی، واتە بەکورتی داهێنەر بێت. بۆ ئەوەی قسە لە ڕۆشنبیر بکەین، دەبێت قسە لە مانای وشەکە بکەین. هەندێ جار گوێم لە قسەی هەندێ نووسەر دەبێت، هەندێ تێکست دەخوێنمەوە کە بە شێوەیەک وشەی ڕۆشنبیر بەکاردەهێنن، وەک ئەوەی هیچ کێشەیەک لە ماناکەیدا نەبێت و پێشوەخت هەموو بزانین کێ ڕۆشنبیرە و کێ ڕۆشنبیر نییە و هەموو کۆنگرەیەکمان بەستبێت و لە خوارەوە

سیفەت و فەرمانەکانی رۆشنبیرمان مۆرکردبێت. هەندێ لەو نووسەرانە چۆن وشەگەلی وەک «قاپ، تەنەکە، خورما... هتد» بەکاردەهێنن، بەوشێوەیە وشەی رۆشنبیر بەکاردەهێنن، وەک ئەوەی سەد دەر سەد نیاز و مەبەست و مانا و وەزیفەی ئاشکرابێت. ئەمە لە کاتێکدا ئێمە پێویستیمان بە چەندین تێکست هەیە بۆ قسەکردن لەم وشەیە و گەیشتن بە هەموو ماناکانی. بۆیە لەسەرەتاوە هیودارم ئاگاداربیت لای من وشەی رۆشنبیر لە دوو تەوەر جیانابێتەوە، یەکەمیان وزەی تیۆریزەکردن و راڤەکردن و پراکتیکی مەنهەجییانەی چەمکی زانستی و فەلسەفی لە بوارە جیاوازەکاندا، ئیدی سیاسەت بێت، یاساناسی بێت، رەخنەی ئەدەبی بێت، یاخود هەر کایەیەکی دی. دووەمیان، داهێنان، بە مانای بەرهەمهێنانی ئازادانەی هەقیقەت و جوانی، لە پرۆسەیەکی پشت ئەستووردا بە توانای زمان، ئەرگومێنتی دارێژراو، رەخنە و خوێندنەوەی تیژبینانە بۆ دونیا.

دیارە کەرەسەکانی داهێنان لە هەر بوارەدا شتێکە و لەهەر کایەیەدا شێوەیەکە، بۆ نموونە: لە هونەری شێوەکاردا شتێکە و لە رۆمان یان مۆسیقادا شتێکی دیکەیە، بەڵام مانای داهێنان لە نێوان هەموویاندا هاوبەشە، لێرەوەیە رۆشنبیر لە هەر بوارێکدا رەنگێکی هەیە و بەرگێکی لەبەردایە، بەڵام لە پشت ئەو بەرگە جیاوازانەوە ئامانجی وەک یەک هەیە، کە شکاندنی ستاتیکییانەیە بۆ ئەوەی هەیە و باڵادەستە، راتەکاندنی ستاتیکییانەیە لەو شوێنانەدا کە خەریکە دۆگما و وشکبوونەوە و پیری دایاندەگرێت، توانایە لەسەر دیاریکردنی ئەوەی دەبێت بمرێت و ئەوەی دەبێت لە دایکبێت.

واتە رۆشنبیر ئەو کەسەیە هەڵدەستێت بە سەختترین و ئاڵۆزترین و وەردەکارترین پرۆسە کە ئەویش بەشداریکردنە لە دیاریکردنی مانای وشەی «کۆن» و «نوێ» دا لە هەمو بوارەکانی ژیاندا، تەنیا رۆشنبیرە دەتوانێت ئەو جورئەت و بوێرییە بداتە کۆمەڵگا کە سیستەمە کۆنەکانی خۆی، بیرکردنەوە کۆنەکانی خۆی، هەستە پیرەکانی خۆی و موقەدەسە زیانبەخش و لەکارکەوتوەکانی خۆی جێبهێڵێت وبیانشکێنێت. نە رۆشنبیر لەم وەزیفەیە جیادەبێتەوە و نە ئەم وەزیفەیەش لە رۆشنبیر جیادەبێتەوە.

لەسەرەتاوە پرسیارەکەی ئێوە ئیشکالییەتێکی هەڵگرتووە، ناکۆکییەکی جیدی تیایە، دەکرێت ئەو پرسیارە وردبکرێتەوە بۆ چەند پرسیارێکی تر. ١ ـ ئایا کەس بۆی هەیە بۆ هیچ رۆشنبیرێک، نووسەرێک، شێوەکارێک، مۆسیقارێک دیارییکات چی گوتارێک ئاراستەی دەرەوە بکات؟ ٢ ـ ئەی ئایا نووسەران و داهێنەران وەزیفەی کۆمەڵایەتییان هەیە و بەرپرسیارن لەو وەزیفانە؟ ٣ ـ دواجاریش کە دەپرسن رۆشنبیر چ گوتارێکی ئاراستە نەکردوە کە دەبایە بیکردبایە؟ رەوایە پێش ئەو پرسیارە بپرسین ئایا حیزب و جەماوەر بەراست کەرەستەی «گرتنەوە ـ التقاط» ی گوتارە رۆشنبیرییەکانیان هەیە، ئایا نامۆبوونەکە لەوەوە دەستپێناکات کە وەرگرەکانی دەرەوە تائێستا شێوە نزم و لەکارکەوتووەکانی فیکر و هونەر ئیستیهلاکدەکەن و پێویستییان پێیەتی.

من پێموایە جگە لە یاسا ناوخۆییەکانی فیکر و داهێنان، هیچ کەس بۆی نییە بە نووسەران و داهێنەران بڵێت چی بەرهەمبهێنن و چی ئاراستەبکەن و چی ئاراستەنەکەن، واتە ئازادی لە نووسین و داهێناندا مەرجێکە نابێت قسەی لەسەربێت... هەرشتێک بڵێین، دەبێت لە پشت ئەو مەرجەوە دەستپێبکەین. بەڵام نووسەران و داهێنەران چۆن مەحکومن بە گەران لە دوای ئازادی و جوانی لە تێکستدا، ئاوەهاش مەحکومن بە گەران لە دوای ئازادی و جوانی لە ژیاندا، چۆن مەحکومن بە شکاندنی تابۆو قەدەغە و حەرامی کایە ئەدەبی و هونەرییەکان، مەحکومیشن بە ململانێ دژی هەموو قەدەغە و حەرامێک کە رووبەرێک لە هەقیقەت و ئازادی لەدەرەوە و لە ژیاندا زەوتدەکات، چۆن هیچ قەڵەمێک ناتوانێت پارچەیەک ناشیرینییمان بە جوانی پێبفرۆشێت، چۆن کەسمان قبووڵمان نییە و تورەدەبین «دیارە هەر کەس لە نیگا و تێگەیشتنی خۆیەوە» کە نرخی تێکستێکی ناشیرین، شیعرێکی کۆن، تابلۆیەکی دزێو بەسەر تێکست و شیعر و تابلۆی جوان و قووڵدا بەرزتر رابگیرێت، ئاوەهاش لە جەوهەری مۆراڵ و ژیاندایە کە سیاسەتێکی دزێو، راگرتنی رەوتی ژیان، مۆنۆپۆڵکردنی دەسەڵات و خراپ بەکارهێنانی قەبووڵنەکرێت. ئایا رۆشنبیری ئێمە گەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە چۆن ناشیرینی و

ئیبتزال لە هونەرو ئەدەبدا قبوولناكات لە ژیان و سیاسەت و كۆمەڵگاشدا قبووڵیاننەكات؟ دیارە كەمایەتییەكی جوان لە هەمو شوێنەكان و لە هەمو بوارەكاندا هەن، بەڵام ئێمە قسەمان لەسەر كەمایەتی نییە، بەڵكو قسەمان لەسەر زۆرایەتی و هێزی كارتێكەرانەی رۆشنبیرە لەسەر رەوتی شتەكان. ئەمرۆ بەرەیەک هەیە دەیەوێت شەرعییەت بداتە ناشیرینی، شەرعییەت بداتە بەها بەسەرچووەكانی ئەدەب و فیكر، بەرەیەک لە ژیاندا بێدەنگە لە هەموو كەموكورتییەكی سیاسی و كۆمەڵایەتی و لە بواری داهێنانیشدا پاسەوانی هەموو ئەو سیستمانەیە كە رۆژی مردنیان هاتووە، واتە چۆن ناشیرینیان لە ئەدەب و هونەردا قبووڵە و لە بەرگی داهێناندا دەیفرۆشن و بازاری بۆ پەیدادەكەن، ئاوەها لە ژیان و كۆمەڵگاشدا قبووڵییانە. ئەم دۆخە وایكردووە هاوپەیمانییەكی سروشتی و مێژویی لە نێوان ئەو جۆرانە لە سیاسی و ئەو جۆرانە لە رۆشنبیردا دروستببێت، ئەو شێوەیە لە رۆشنبیران بۆ سایە و پەنای سیاسی و ئەو جۆرەش لە سیاسیان بۆ سایە و پەنا و قەڵەمی نووسەران بگەرێن. بەئەندازەیەک هەندێ كادێری سیاسی ناراستەوخۆ فەتوای ئەوەدەردەكەن و لە هەوڵی ئەوەدان بەسەرماندا بیسەپێنن، بە هەڵە بڵێین دروست، بە جەهل بڵێین زانست، بە درۆ بڵێین راست. بە ئاشكرا بانگەشەی ئەوەدەكەن رێزی جەهل بگرین، بەدەمییەوە پێكەنین و بڵێین نەزانینی ئێوەش رایەكی تایبەتییە، بڵێین قوربان تێنەگەیشتنی ئێوەش هەر جۆرێكە لە تێگەیشتن، هەڵە زانستییەكانی جەنابیشتان هەر جۆرێكە لە راستی و زانست... ئەم كۆمیدیا (عەزیز نەسین)ییەی كە هەندێ كادێری سیاسی دەیانەوێت بیسەپێنن، لە جەوهەردا یەكانگیری و ئۆرگانییەتی ئەو پەیوەندییە ئاشكرادەكات كە لە نێوان سیاسی و پاسەوانە نووسەرەكانیاندا لەلایەک و لە نێوان نووسەر و پاسەوانە سیاسییەكانیاندا هەیە لە لاكەی تر. ئایا لە واقیعی وادا ئەمە بەس نییە باوەربهێنین كە رووبەرێكی بەرینی ئەندامان و كادێرانی حیزب ئیستیهلاكی رۆشنبیرییەكی ئیستیهلاككراو دەكەن، ئایا شوێنی خۆی نییە بپرسین حیزب و هوشیاری گشتی لە كۆمەڵگای ئێمەدا چەندە گەشەیكردوە بۆ پێشوازیكردنی گوتاری فیكرییانەی راستەقینە كە خاوەنی میتۆد و قووڵایی رەسەنی فیكر بێت؟

لێرەدا پرسیارەكەی تۆ دابەشدەبێت؛ ئەگەر مەبەستت ئەو رۆشنبیرانەیە كە گوتاری دەم بە پێكەنین و رووخۆشانە بۆ حیزب و جەماوەر دەنێرن، ئەگەر مەبەستت ئەو جۆرە گوتارانەیە كە ستایشی ئێستا و ئیجابیاتەكانی دەكەن، ئەوا رۆژنامە و رادیۆ و تەلەفزیۆنەكان پرن لەو جۆرە گوتارانە، بەڵام ئەگەر مەبەستییشت ئەو جۆرە گوتارانەیە كە گومان دروستدەكەن، كە هێمنی و ئارامی و خەواڵوێتی دونیا دەشێوێنن، كە ئەو شتانە بیردەخەنەوە كە لە بیركراون، كە پێكهاتی كۆمەڵایەتی دەبزوێنن تا نەخەوێت و لە ئاستی گەشەی دونیادا بێت، كە هوشیاری رادەچڵەكێنن و رەنگی تر دەخەنە سەر سفرەی رەنگە فیكرییەكان و ئەو مافانە بە یاددا دەهێننەوە كە نابێت بیركرێت، ئەوا ئەمایان رووبەرێكی زۆر تەسكی ژیانی فیكری ئێمەی داگیركردووە. واتە پرسیارەكە ئێستا ئەوەیە «ئایا كورد ئەو رۆشنبیرەی هەیە «جورئەتی كۆمەڵایەتی» دروستبكات، یاخود هیچ نەبێت «جورئەت» بە مانا ستاتیكی و رەخنەییەكەی دروستبكات؟» ئەو جورئەتەی مەرگی كۆمەڵێک نەرێت و بروا و دۆگمای سیاسی و ستاتیكی و ئەخلاقی رابگەیەنێت و لەبری ئەوان مەنهەجییەتی تازە بۆ بیركردنەوە و ژیان پێشنیاربكات؟ ئەگەر هەیەتی، كامانەن؟ ئەگەر نییەتی، كێن ئەوانەی یەک سەدەیە لە ژێر ناوی رۆشنبیردا كاردەكەن و پەیوەندیشیان بەم ناوەوە نییە؟ ئەگەر نیشیەتی بۆ نییەتی؟ وەک دەبینی هەر یەكێک لەو پرسیارانە دەرگای دنیایەكی خەتەرمان لێدەخەنە سەر پشت كە بەشی ئەوەدەكات ئەوەی وەڵامیانبداتەوە، بەشی هەموو ژیانی دوژمن پەیدابكات؛ بەداخەوە من یەكێكیشم لەو كەمانەی هەمیشە لەسەر تەوەری ئەو جۆرە پرسیارانە كارمكردووە. لێرەوە ئەو هەموو شاڵاوی درۆ و پەلامارانەی بە وەرزی و لە چەندین لاوە ئاراستەی من دەكرێت، دەرەنجامێكی سروشتی ئیشكردنە لەسەر دەمارە نازكەكان، دەرەنجامێكی سروشتی كردنەوەی ئەو دەرگایانەیە كە خاوەن ماڵەكان كردنەوەیان قەدەغەكردووە.

با نموونەیەکی ڕوونتـرت بۆ بهـێنمـەوە. یەکێک لە حکایەتە کـۆنەکـان باس لە کـچـێک دەکات کـە دەچێتە کۆشکێکی گەورەوە، خـاوەنماڵ کلیلی کۆی ماڵەکـەی خۆی دەدات بـەکچـە و پێیدەڵێت تۆ بۆت هـەیە دەرگـای هـەموو ژوورەکانی کۆشک بکەیتـەوە، تەنیا یەک دەرگا نەبێت. ڕۆشنبیری کورد کتومت لەو کچـە دەچێت، کلیلێکی پێیە و دەرگایەکی داخـراو، کۆی نهـێنییەکانی ئەو سیستمـەش لەودیو ئەو دەرگـایەوەیە، ڕۆشنبـیـر ئـەو کـەسـەیە کـە دەرگـا قـەدەغـەکـە دەشکێنێت ودەیکاتـەوە. دیارە دەرگـا قەدەغـەکان لەواقیـعی ئێمەدا بێشومارن، بەر لەوەی کێشەکەش لە قـەدەغەکردنی قـانونی و سیاسـیدا بێت کـێشـەکان لە هوشـیـاریماندایە، واتە دۆخـەکـە تەنیا ئـەوەنییـە حـیزبێک یاسـایەکی ئاشکرای دەرکردبێت و هـەندێ بابەتی قـەدەغـەکردبێت «کـە دیارە ئەمـەشـیـان هـەیەو چالاکانەش لـە کـاردایە»، بەڵام شـەڕکردن لەگەڵ قەدەغـە ئاشکرا و بێپەردەکـاندا ئاسانترە لە شـەڕکردن لەگەڵ ئەو حـەرامانەدا کە حـەرامی نادیارن، حـەرامن لە نائاگـایی مـەعـریفـیـماندا، حـەرامن چونکە لـەسـەرەتاوە کـەرەسـە مـەنهـەجـیـیـەکـانی نزیکبـوونەوەمـان پێنیـیـە لەو دیاردانە، حـەرامـن چونکە هـەژاریی ڕۆشـنبـیـریمان ناهێڵێت ئەو کێشـانە ببینـین، حەرامن چونکە بـۆ ئاشکراکردنیان دەبێت هـەمـوو سیسـتـمی ڕوانینی خۆمان نوێبکەینـەوە، هـەژاری ئەو سیستمـە ڕۆشنبیرییە ئاشکراکەین کە بە هۆی دەستکورتی ئەوەوە چاومـان ناگاتە ئەوەی بە ڕوونی کـێشـەکـان ببینـین. ئەمـەیە کـێشـە گـەورەکە، ئەمـەیە ئـەو تراژیدیا گەورەیەی ڕۆشنبیریی و دۆخی کەینونییانەی کوردی تیاچەقیوە، ئێمە ناتوانین یەک هەنگاو لە ئاستی ڕۆشنبـیـریدا بـچینە پێشـەوە، بێئـەوەی جـەوهـەری ئـەو دەسـتكورتیـیـە دیارینەکـەین و نوێنەرەکـانی و پاشـاکـانی و پاشکۆکـانی ڕووتنەکـەینەوە. بـە مـانایەکی تر شـێـواندنـی مـانـای وشـەی ڕۆشـنبـیـر لە شێواندنێکی پێشترەوە دەستپێدەکات کە شێواندنی مانای وشەی مـەعریفەیە. کە تۆ دەپرسیت کامە گوتـارە دەبایە ڕۆشنبیر ئاڕاستـەی حیزب و جەمـاوەری بکات و نەیکردووە؟ من دەڵێم ئەو پرسیـارەیە کە گومـان لە حیزب دەکات و دەیخاتە بەر خوێندنەوەی وردەوە، کە گومـان لە سیستمی ئیشکردنی دەکات، لە مێژووی، لە تەکتیک و ستراتیژەکـانی، لە چۆنێتی یاریکردنیدا بـە شـەرعییـەت، چۆنێتی پاوانکردنی بۆ ئابووری، چۆنـێـتی پارچەپارچەکـردنی بۆ سـتـراکـتـوری کـۆمـەڵایـەتی، چۆنـێـتی زیانگەیاندنی بە پرۆسـەی بە نەتەوەبوون و بە کۆمـەڵگابوون، چۆنێتی قەمتـەرکردنی بۆ نـەوە تازەکان، چۆنـێـتی مـۆنۆپۆڵکردنی بۆ دەسـەڵات، چۆنـێـتی یاریکردنی بە وشـەی دیموکـراسـیـیـەت و نەتەوە و ئازادی، چۆنێتی یاریکردنی بە زمـان و میدیا و ڕۆژنامەگەری، دەیان و سـەدان بابەت و تەوەری تریش کـە سـەدەیەکە دەبایـە ڕۆشنبـیـر بیکردایە و نەیکردووە. کـە دەشـپرسـێت چ گـوتارێکی ئـاڕاسـتـەی جەماوەر نەکردووە، دەڵێم ئەو گوتارەی ڕەخنە لە خۆشباوەڕی جەماوەر دەگرێت، ئەو گوتارەی گومان لە هوشیاری و موقـەدەسە نادروستەکانی دەکات، گومان لە ئەفسانە و خورافەتەکانی دەکات، گومان لە هێـز و حیکمـەتی دەکـات، گومـان لە توانای دەکـات لەوەی لەو دۆخـەی ئێسـتـایدا ئـازادبێت؛ ئەو گوتارەی هـەر لە ترسەکانی جـەماوەر خۆیدا و لە پێکهاتی دەروونی ئەودا بۆ ڕەگوڕیشـەی ئیستبداد و فـاشییـەت دەگەڕێت، ئەو گوتارەیە کە وشـەی جـەماوەر ناگرێت و بیکات بە مـوقەدەسێک و بەدەوریدا هەڵپـەڕێت، ئەمـانە و دەیان و دەیان تەوەری دیکەشـە کـە دەبایە ڕۆشنبـیـران کـاری لەسـەربکەن و نەیانکردووە. واتە ئەو گوتارەی کە ڕۆشنبیری کورد ناتوانێت ئاڕاستـەی حیزب و جەمـاوەری بکات، ئەو گوتارانەیە کە سیستـمی بەرهـەمهێنانی مەعریفی ئێمە پێشوەخت خۆی واڕێکخستووە، کەرەسـە مـەعریفی و فـەرهـەنگی چەمکەکان و زاراوە کۆمـەڵایـەتی و سیاسییەکانی خۆی وا بـەسـتۆتەوە کە نەگاتە سنووری ئەو گوتار و پرسیـارانە، چونکە ئەوانە کۆی ئەو گوتارانەن کە بەر هێڵـە سوورەکان و سنوورە قەدەغەکانی حیزب و کۆمـەڵگا و جەماوەر دەکەون.

ئەو گوتارانەی ڕۆشنبیری کورد ئاڕاستـەی حیزب و جـەماوەری ناکات، هـەمـوو ئەو گوتارانـەن کـە حیزب و جـەماوەر بە درۆ دڵخـۆشناکەن، ڕازیانناکـەن و مجامـەلەی درۆیان لەگەڵدا ناکـەن، هـەموو ئەو گوتارانەیە کە دەکەونە حـاڵەتی جەنگ و بەرخوردەوە لەگەڵ حیزب و جـەماوەردا، دەکەونە بـەرخوردەوە لەگـەڵ هـەمـوو ئەو گـوتارانەی تردا کـە حـیـزب و جـەمـاوەر وەک کـولتـووری تایبـەت بە خـۆیان تەماشایانکردووە.

ئایا کەی ڕۆشنبیر دەتوانێت ئەوە بکات؟ بە بۆچوونی من ئەوکاتەی خودی وشەی ڕۆشنبیریی و ڕۆشنبیر لەو کولتووری شێواندنە درێژخایەنە پاککرایەوە کە چەندەها ساڵە لەسەری باردەکرێت، هەر کاتێک مانای وشەی مەعریفەمان ڕاستکردەوە و وامان لێکرد کادێرێکی حیزبی تەنیا بە حوکمی وەزیفە حیزبییەکەی نەتوانێت خۆی وەک مەرجەعێک و سەرچاوەیەکی ڕۆشنبیری بسەپێنێ، بەڵکو بە حوکمی تێگەیشتنی لە فیکرو زانست و فەلسەفە، بەحوکمی ئەو سامانە فیکری و فەرهەنگی و زاراوەییەی کە بەرهەمیهێناوە، ببێتە سەرچاوە. بە کورتی و بە گشتی ئەوەی ڕۆشنبیری ئێمە نایکات ڕاستکردنەوەی مانای وشەی مەعریفەیە، چونکە هەر کاتێک ئەو شێواندنەمان چاککردەوە کە بەسەر مانای وشەی مەعریفەدا هاتووە، ئەوکات ئەو شێواندنانەش چاکدەکەین کە بەسەر مانای وشەی ڕۆشنبیردا هاتووە، هەر کاتێک دیاریمانکرد کامە مەعریفەیە و کامە مەعریفە نییە، ئەوکات بە ئاسانی دەتوانین ئەوەش دیاریبکەین کە کێ ڕۆشنبیرە و کێ ڕۆشنبیر نییە.

بۆ ئەوەی بتوانین هەموو ئەو پرسیارانە بکەین کە لەسەرەوە ئاماژەم پێداون، پێویستیمان بە ڕاستکردنەوەی ماناکانی ڕۆشنبیر و مەعریفە هەیە، پێویستیشمان بە کۆمەڵگایەک و ستراکتورێکی سیاسی هەیە، ئەو ڕاستکردنەوەیە لە ئامێزبگرێت و ڕۆشنبیر وەک ڕاوێژکار یان کەرەستەی جوانسازی و ڕازاندنەوەی گۆڤارەکان و ئێستگەکانی تەماشانەکات، بەڵکو ڕۆشنبیر وەک ئەو مرۆڤە تەماشاکات کە دەتوانێت شتەکان ڕووتبکاتەوە، درۆ و ئەفسانەکان بشکێنێت، هەموو ستەمە ورد و درشتەکان بخوێنێتەوە، هەموو کەلەبەرەکانی ناو ئاکاری کۆمەڵایەتی ئاشکراکات، دەسەڵاتی ڕابردوو ڕووتبکاتەوە، خراپ بەکارهێنانی موقەدەساتەکان و قوربانییەکان بخاتەڕوو، ئەو میکانیزمانە ئاشکراکات کە ئایدۆلۆژیاکان کاری پێدەکەن بۆ گووتنی نیوەی ڕاستی و شاردنەوەی نیوەکەی دی. ئەو تاوانانە ئاشکرابکات کە کراون و لە بیرکراون، ئەو تاوانبارانە ئاشکراکات کە بە دەمامکی ترەوە دێنە سەر شانۆ، سنووری یاساکان گەورەبکات بۆ دابینکردنی ئازادی زۆرتر، سنووری یاساکانیش تەسکبکاتەوە بە جۆرێ پلەوپایەی سیاسی نەبێتە مایەی دادگایینەکردنی هیچ کەس. هوشیارییەک دروستبکات کۆمەڵ لەسەر بچوکترین بڕ لە سامانی خۆی بتوانێت یەخەی لێپرسراوەکانی بگرێت، هەموو ئەوانە بەرێتە بەر دادگا کە لە مافی خۆیان زیاتر دەفرێنن. ڕووبەری دەوڵەت و حیزب و دەسەڵاتداران بچوک و ڕووبەری دەزگا مەدەنی و کۆمەڵایەتییەکانی دیکە گەورەبکات.

دیارە دەکرێت چەندین لاپەڕەی دی لەسەر ئەو وەزیفانە بنووسین کە وەزیفەی جەوهەری ڕۆشنبیرن و بەڵام ڕۆشنبیر لە واقیعی ئێمەدا پێیهەڵناستێت و ناتوانێت پێیهەڵستێت، ئیدی لەوەزیفەی فیکری ومەعریفییەوە بیگرە تاوەزیفەی سیاسی و کۆمەڵایەتی. بەڵام دواجار هەموو ئەو وەزیفانە پابەندی گۆڕینی سەیرکردنمانە بۆ مانای وشەی مەعریفە و وەزیفەکانی، گەر ڕۆشنبیر نەتوانێت میتۆدەکانی بیرکردنەوەی بگۆڕێت ناتوانێت پەیوەندی خۆی لەگەڵ جەماوەر و حیزبدا بگۆڕێت، ناتوانێت بڕبڕەی پشتی خۆی کەمێک ئەستووربکات، بە جۆرێک نەچەمێتەوە بۆ هەموو ئەو جەبرە سیاسی و کۆمەڵایەتییانەی ئایدۆلۆژیا و حیزب و ئەفسانەکانی خەڵکی بەرهەمیاندەهێنێت.

شیلان: ئایا ڕۆشنبیر توانیویێتی تا ئێستا لە دەرەوەی حیزبە شەڕکەرەکانی کوردستان قسە لەسەر گرفتە ناوخۆییەکان بکات؟

بەختیار عەلی: کێشەکە تەنیا ئەوەنییە ئایا تۆ لە ناوەوەی حیزبی یان لەدەرەوەی حیزبیت؟ کێشەکە ئەوەیە پێناسەمان بۆ گوازەرەی «کێشە ناوخۆییەکان» چییە... ئایا کە قسە لە کێشە ناوخۆییەکان دەکەین قسە لە چی دەکەین... کامەیە کێشەی سەرەکی لە ڕیزی کێشە ناوخۆییەکاندا؟ بەچی دەڵێین کێشە و بەچی ناڵێین کێشە؟ ئایا ئەو کێشانەی ئەمڕۆ وەک شاکێشە دەخرێنەڕوو، پەردەپۆشیکردن نییە بۆ شاردنەوەی هەندێ کێشەی تر؟ بۆ نموونە: کە ئەمڕۆ دانیشتنە سیزیفییەکانی «لیژنەکانی ئاشتی» دەبێت بە کێشە، ئایا ئەم کێشەیە بۆ خۆی نیشانەی ئەوە نییە ئێمە لە گرفتە

ڕاستەقینەکانەوە بازدەدەین بۆ گرفتی تر کە دروستیاندەکەین تا ئاڕاستەی سەیرکردنمان لە شوێنی برینەکانەوە بگوازینەوە بۆ جێگای تر. ئەگەر تەنیا لە ئاستی سیاسیدا تەماشای گرفتەکانمان بکەین، ئاستێکی سیاسی ڕۆژانە، ئاستی ئەو کێشە ڕاستەوخۆیەی ئەمڕۆ کوردستانی پارچەپارچە کردووە، «مەبەستم کێشەی شەڕی ناوخۆ و حیزبە بەرامبەرەکانە لە شەڕی ناوخۆدا» ئەوا لەسەر ئاستە ڕۆژنامەگەرییەکەیدا ڕۆژانە بە تەن قسە و باس و هەڵوێستی رووکەشبین و خوێندنەوەی رووکەشبین لەسەر هەموو ئەو شتانە هەیە، بە ئەندازەیەک سوڕاندنەوە لە ناو جوغزی ئەو کێشانەدا و جوینەوەیان و دووبارەکردنەوەیان بۆتە تەوەرێکی سەرەکی ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤی کورد و نووسەری کورد. ئەگەر لە ئاستی ڕوکار و دیوی دەرەوەی کێشەکاندا بوەستین و بپرسین: «ئایا ئێمە قسەمان لەو کێشانە کردووە؟»، ئەوا دەتوانین سەیری رووبەری هەرە گەورەی ژیانی ڕۆژانە و چاپەمەنی و بڵاوکراوە بینراو و بیستراوەکان بکەین لە ناوەوە و لە دەرەوە، تا ببینین هەرچی ڕەنگێک لە شەبەنگی سیاسیدا مومکینە هەبێت، لە دونیای چاپەمەنی ئێمەدا هەیە، ئیدی لەو نووسەرۆکە و شاعیرۆکانەوە بیگرە کە بە نووسینی جنێونامە بۆ حیزبەکان دەیانەوێت بیسەلمێنن هێشتا نەمردوون و ماون و زیندوون و هەڵوێستیان هەیە، تا ئەوانەی ستایشی هەموو کردەیەکی ناڕەوادەکەن و بوونەتە مامۆستا لە هونەری خۆچەماندنەوەدا. دیارە لەو نێوەندەشدا ژمارەیەک ڕۆژنامەوان و نووسەر هەن کە بە ئەرگومێنتی داڕێژراو تەعبیر لە هەڵوێستی خۆیان دەکەن، دیدێکی روونیان بۆ کێشە سیاسییەکان هەیە و لەوێوە هەڵوێست وەردەگرن، ئەمانە دەبێت جیابکرێنەوە لەو دوو دەستەیەی دی، ئەگەرچی من پێموایە ڕاڤەی سیاسی تەنیا و دابڕاو لە ڕاڤەی سۆسیۆلۆژی و کولتووری بە هیچ شێوەیەک ناتوانێت تەفسیری واقیعی ئێمە بکات... پێشمووایە ئەو زەمانە لە مێژە بەسەرچوو سیاسەت بە سیاسەت یان تەنیا بە ئابووری تەفسیربکرێت.

تەفسیری سیاسی موجەرەد، تا واقیع پارچەپارچە نەکات مامەڵەی لەگەڵدا ناکات، ڕووداوەکان دابەشدەکاتە سەر چەند ڕووداوێکی لێکدابڕاو، کێشەکانی ئەمڕۆ لە دوێنێ جیادەکاتەوە و کێشەکانی دوێنێ لەمڕۆ دادەبڕێت، ئەوەی لە سیاسەتدا ڕوودەدات جیایدەکاتەوە لەوەی لە دیندا ڕوودەدات، ئەوەی بەسەر منداڵدا دێت جیایدەکاتەوە لەوەی بەسەر گەورەدا دێت، ئەوەی بەسەر گەنجدا دێت جیایدەکاتەوە لەوەی بەسەر پیردا دێت، ئەوەی هەڵەی سیاسەتە جیایدەکاتەوە لەوەی هەڵەی مەعریفە و کولتوورە، ئەو فەسادەی لە دەزگا سیاسییەکاندا ڕوودەدات جیایدەکاتەوە لە تێکچوونی مۆڕاڵی گشتی کۆمەڵگا، گۆڕینی سیستمی ئەو تاوانانەی کە ئەمڕۆ ڕوودەدەن جیایدەکاتەوە لەو تاوانانەی کە دوێنێ ڕوویانداوە. ئەوەی فەرامۆشکراوە جیادەکاتەوە لە زەبری ئەوەی خۆی سەپاندووە، ئەوەی دەشێوێنرێت جیادەکاتەوە لەوەی کە پراکتیکی شێواندن دەکات، ئەوەی سەرمایەی ڕەمزی هەیە جیایدەکاتەوە لەوەی کە لێی حەرامکراوەو... هەتا دوایی. کێشەکە لە دیدی مندا بە شێوەیەکی ترە، پەیوەستێکی ئەستوور لە نێوان هەموو بەشەکانی واقعی ئێمەدا هەیە، تەواو بە پێچەوانەی ئەو واقعەی لە پۆست مۆدێرنەدا هەیە، کە هەڵاهەڵابوونی واقیع یان بوونی بە «تۆز» بە پێی گووتەی «بۆدریلارد» ڕاستییەکی تەواو بەرچاوە. لەواقعی ئێمەدا زنجیرێکی ئەستوور هەمو شتەکان بەیەکەوە شەتەکدەدات، ئەوەشی لە جێگایەکدا ڕوودەدات پەیوەندیدارە بە هەموو شتەکانی دیکەوە لە هەموو جێگاکانی دی. هەژاری سیاسەت لە هەژاری ڕۆشنبیری جیاناکرێتەوە و تێنەگەیشتنی سیاسییەکان لە تێنەگەیشتنی ڕۆشنبیرەکان جیاناکرێتەوە، کەموکورتی لە ستراکتوری سیاسیدا لە کەموکورتی لە هوشیاری گشتیدا جیاناکرێتەوە، نەبوونی گەشە لە ئاستی سیاسیدا لە نەبوونی گەشە لە ئاستەکانی تردا جیاناکرێتەوە. کە دوو سیاسی لە سەر مێزێک دادەنیشن و بەیەک ناگەن، ئەمە تەنیا پەیوەندی بە کاراکتەری ئەو دوو سیاسییەوە نییە، بەڵکو پەیوەندی بە کۆی ستراکتوری کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی ئێمەوە هەیە. ئەوەی مەبەستمە بیڵێم قسەکردنە لەسەر باڵادەستی ستراکتورێکی عەقڵی و مەعریفی کە هەوڵی مەزنمان دەوێت بۆ شیکردنەوە و وردکردنەوەی ڕەگەز و میکانیزمەکانی. گرنگ نییە تۆ لە کوێی؛ لە ناو حیزبدایت یان لەدەرەوە، لە ناو پارتیدایت یان یەکێتی، کۆمۆنیستی یان ئیسلامی، لە خۆرئاوای یان لە گوندێکی کوردستانیت، گرنگ بوون و هەڵگرتنی ئەو ستراکتورەیە کە

بە چەندەها میکانیزمی ئاڵۆز هەمیشە ئەم سیستمە سیاسی و مەعریفییەی ئێستا بەرهەمدەهێنێتەوە، ئەمە ئەو یەکێتییە ناوەکییەی بەخشیوەتە واقعی ئێمە و کردوێتی بە یەکەیەکی چەقبەستوو لە دەوری هەندێ تەوەری نەگۆڕو هەمیشەیی، ئەم ستراکتورە عەقڵییەیە وادەکات لە هیچ جێگایەکی پێکهاتی کۆمەڵایەتی ئێمەدا پرۆژەیەکی نوێکردنەوەی ڕادیکال و گرنگ پیادەنەکرێت، یاخود گەر پیادەشکرا، هەر زوو گەمارۆبدرێت و بگێڕدرێتەوە بۆ ناو هەندێ سنووری تەسک و لە شوێنی خۆیدا بوەستێنرێت.

قسەکردن لەسەر گۆڕینی واقیع بێ تەفسیرکردنی، یان قسە لە تەفسیرکردنی بەبێ گۆڕینی کەرەستەکانی تەفسیرکردن و میتۆدەکانی ڕاڤەکردن... ئەمەیە ئەو تراژیدیای گەورەیەی ڕۆشنبیریی ئێمە تیاچەقیوە. هەموان داوای گۆڕان دەکەن، لە بەدترین سیاسییەوە تا بەدترین نووسەرۆکەی ناو خراپترین ڕۆژنامە، لە باشترین سیاسیشەوە تا باشترین و قووڵترین داهێنەری ئێمە، بەڵام چۆن دونیا دەگۆڕیت کە تۆ سەر لەنوێ تەفسیری نەکەیتەوە، سەرلەنوێ نەچیتەوە ناو هەموو پێکهاتەکانی، لە پەروەردەکردنی منداڵ لە ناو بێشکەوە تا سستمی وەرگرتنی بڕیاری سیاسی لە باڵادەستترین دەزگا حیزبییەکاندا نەیخەیتە بەر ڕەخنە و خوێندنەوەوە، چۆن واقیع دەگۆڕیت کە تۆ کەرەسەکانی بیرکردنەوەت لە واقیع هەر هەمان ئەو کەرەسانەبن کە ئەو واقیعەی دروستکردووە و ڕایگرتووە، چۆن واقیع دەگۆڕیت کە تۆ زانستێکت نەبێت پێت بڵێت واقیع چییە و ئاڵۆزییەکانی چییە و لۆچ و توێ و گرێ ناوەکییەکانی چییە؟ کە تۆ زەمینەی زانستی تەفسیرکردنی بچوکترین یەکەی واقیعت پێ نەبێت، چۆن واقیع دەگۆڕیت کە لە هەموو ڕۆشنبیریی ئێمەدا بە وانەوە کە لە ڕووی سیاسییەوە ئەکتیڤن یان وەک کادێری ئایدۆلۆژی حیزب چالاکن، کتێبێک یان ئیجتیهادێکیان نییە لەسەر مانای «گۆڕان»، چۆن دونیا دەگۆڕیت کاتێک تۆ نەزانیت «گۆڕان» مانای چییە، ئیجتیهادی فیکری گەورەت تیا نەکردبێت. چۆن دونیا دەگۆڕیت کە تائێستا سەرچاوەکانت بۆ دامەزراندن و خەوبینین بە گۆڕانەوە هەر کۆمەڵێک ئایدۆلۆژیای دیسپۆت و ستەمکارانەبن. چۆن واقیع دەگۆڕیت، لە کاتێکدا تۆ کۆی ئەو تەفسیر و میتۆدانەی خزمەتی گۆڕینی واقیع دەکەن وەک گوتاری نوخبە و گوتاری خۆرئاواخوازی و گوتاری دژەکورد تاوانباردەکەیت؟ کێشەکە ئەوە نییە تۆ لە کوێدایت لە ناو حیزبدایت یان لەدەرەوە، لە ناوەوەی یان لە مەنفا، بەڵکو لەوەدایە تۆ لە کوێی ئەو قەیرانەدایت کە ناهێڵێت دیدی خۆت بۆ واقیع بگۆڕیت، لە کوێی تێگەیشتن و ئیشکردندایت بەرابەر ئەو ستەمەی ئەو جۆرە ستراکتورە عەقڵییە سەپاندوێتی، لە کوێی ئاشکراکردن و ڕووتکردنەوەی ئەو میکانیزمانەدایت کە لە ژێروە و بە نەبینراو پرۆسەی بیرکردنەوەی ئێمەیان جڵەوکردووە، لە کوێی هەڵوێستدایت لەو شێواندنە مێژوویەی وشەگەلی وەک «مەعریفە»، «ڕۆشنبیر»، «گۆڕان» لەواقیعی ئێمەدا بەسەریاندا هاتووە.

ئایا ڕۆشنبیری کورد توانیوێتی لەسەر ئەوانە قسەبکات؟ ئەم پرسیارە لای من بە مانای ئەوەیە، ئایا ڕۆشنبیری کورد توانیوێتی شێواز و میتۆدەکانی تەفسیرکردنی دونیا لە چنگی ئایدۆلۆژیا باو و مردوەکان ڕزگاربکات و بەش بەش و هەرێم هەرێم هەندێ چەمکی تازە بخاتە پراکتیکەوە؟ گومان نییە ئەمرۆ پرۆسەیەکی گۆڕانکاری بچوک هەیە، گومان نییە کە ئاڕاستەکان و قورسایی پرسیارەکان هێدی هێدی لە هەندێ زارەوە دەگوازرێنەوە بۆ هەندێ زاری تر، گومانیش نییە ئەو ستراکتورە تەقلیدییە تا سەرئێسقان لەو گۆڕینە ڕۆشنبیرییە دەترسێت و هەموو چەکە ناشیرینەکانیش بەکاردەهێنێت بۆ وەستاندنی ئەو بیرکردنەوەیە، بەڵام ئەوەی شوێنی تێڕامانە ئەوەیە نوێنەرەکانی ئەو پێکهاتە عەقڵییە لە ناوەوەبن یان لە دەرەوە، لە حیزبدابن یاخود لەدەرەوە هەمیشە بە یەک جۆر شەڕدەکەن، شەڕی تەشهیرپێکردن و بوختان دروستکردن و پەلاماردانی شەخسی و شێواندنی بەرنامەڕێژکراو. ئەم عەقڵییەتە لە بەرامبەر هەموو شتێکی نوێدا کە بزانێت مەترسی لەسەر شەرعییەتی پەیدادەکات شەڕێکی فیکری ناکات، چەمکی نییە بەرامبەر چەمک قسەبکات، فەرهەنگی فیکری نییە بەرامبەر فەرهەنگی فیکری ڕایبگرێت، تەفسیری نییە بەرامبەر تەفسیر، بەڵکو شەڕێک دەکات لە سیاسەتەوە فێری بووە، شەڕی ترۆکردن و شێواندن و ناوزڕاندن و تادوایی

لەو شـێوازانەی ئەمـڕۆ ڕۆژانە دەبیـنیت. بە هـەر حـاڵ پێـمـوایـە زۆربەی ئەو نەوە تازانەی ئەمـڕۆ لە دایکدەبن، هـاوارێکی تورە و نرکەیـەکی ناڕەزایی لە ناویاندایە، دەشزانن بۆ ئەوەی فێربن بە دروسـتی قسـە لە دونیـای خۆیان بکەن، دەبێت ئەو زمـان و شـێواز و سـیسـتـمـانەی بیرکردنەوە و تەعبیرکردنە بگۆڕن کـە ئەمـڕۆ بـاڵادەسـتـە، هـەمـوو ئەو سیـسـتـمـانەی لە ئاسـتی بیـرکردنەوە و دەربڕیندا بـاڵادەست بوون، لە ئاسـتی ئەو کێشـانەدا نین کە ئەمـڕۆ زمـانی تازە و بیـرکـردنەوەی تـازەیان دەوێت. بەڵام ئایا ئەم دەنگە، ئەم نرکەیـە، ئەم تورەییـە دەبێـتـە شـتێکی دی، دەبێـتـە ڕێگایەکی تر بۆ تەفسیرکردنی دونیا و بە هێزێکی فشـار بۆ ڕاسـتکردنەوەی ڕەوتی مێژویی سیاسی و فەرهـەنگیمـان، ئایا ئەم ناوکە تازەیە دەکرێت لەزەمـینی کۆمەڵایەتیدا بچێنرێت و هـوشـیارییەکی دی دروسـتبکات؟ وەڵامی ئەم پرسـیارەیان لای ڕۆشنبـیر نییـە، بەڵکو لای کۆمەڵگایە بەگشـتی، یاخود دەتوانم زیادەڕەوی بکەم و بڵـێم پابەندی کۆی پرۆسـەی مۆدێرنکردنەوەیە لە ناوچەکەدا کە پڕە لە ڕەگەزی ئومـێدبەخش و پڕیشـە لە ڕەگەزی نائومـێدکەر، پرۆسـەی نوێکردنەوە لە دونیای ئێـمـەدا تا ئەندازەیەکی زۆر گرێدراوی هـەمـوو پرۆسـەی تازەگەرییـە لە خۆرهـەڵاتدا، تۆ بە چاوی خۆشت دەبینیت کە چۆن تەنیا تێکستێک هـەندێ جـار هـەموو ئەو سـیسـتـمـە دەلەرزێنێت، ئەزمونی ڕۆشنبیرانی ڕیفۆرمـخـوازی ئێرانی باشـترین نمونەیە، ئەمـڕۆ گۆڕینی قـانونی ئەحوالی شـەخسی کـە گرنگترین و جوانترین شـتێکە واقیـعی ئێـمـە دوای ڕاپەڕین چاندبێتی لە هـەوڵی جیدییـانەی هێزەکانی مۆدێرنکردن جیاناکرێتەوە، بەڵام چۆن ئەم یاسـایە لەسـەر کاغـەزەوە دەگـوازیتـەوە و دەیکەیت بە یاسـایەکی ڕاسـتـەقینە «کـێشـە گـەورەکـە ئـەمـەیانـە». لێرەوەیە جەغت لەسـەر ئەوەدەکەم کە کۆمەڵگای ئێمە یەک یەکەیە و دابڕاندنی کێشـەکانی لەیەکتر و دابڕاندنی پرۆسـە نـاوەکـیـیـەکـانی لەیەکـتـر دەرەنجـامی کـوشـندەی هـەیە. ڕزگـارکردنی ژن لە کوشـتن، پابەندی ڕزگارکردنی مـرۆڤی ئێمەیە لە سـیسـتـمێکی بیرکردنـەوەی دیاریکراو، یاسـایەکی نوێ لە فـەزایەکی کـۆنزەرفـاتـیـڤـدا ناتوانێت بژی، یان گـەر بشـتـوانێت بژی دوای مـاوەیەکی کـورت هـەمـوو مـانا ڕادیکالـەکـانی خـۆی لەدەسـتـدەدات، گـۆڕینی یاسـایەک بەبێ گـۆڕینی تێگەیشـتـمـان لە دونیـا و تەفسـیـرکردنەوەمـان بۆی، دەرەنجـامی نـابێت، دەشـێت هـەر ژنان خـۆیان کـە لە ڕۆحی مـۆدێرنانەی یاساکە تێناگەن لە کۆی مانا قووڵەکانی خۆی جیایبکەنەوە.

تا پرۆسـەکـانی نوێکردنەوە لە هـەندێ جـومگەی ورد و لە هـەندێ دەمـاری نازکدا چالاکـانەتربن، کـۆمـەڵگایەکت دەبێت پتـر گوتاری ڕۆشنبیـرانە و تەفسـیـرکردنی دی بۆ دونیا قـبـووڵدەکـات، واتە کێشەکە تەنیا ئەوە نییـە ئایا ڕۆشنبیر قسەیکردووە یاخود نا، بەڵکو ئەوەیە ئایا کۆمـەڵگایەکت هـەیە گوێ لە ڕۆشـنبـیر بگرێت، ئایا کـۆمـەڵگایەکت هـەیە ڕۆشـنبـیر دەنگدانەوەی بیرکردنەوەی خـۆی تیا ببیسـتێتـەوە، ئایا کۆمـەڵگایەکت هـەیە وەک یەک فرسـەت بداتە هـەمـوو ڕەنگەکان، ئایا کۆمـەڵگایەکت هـەیە لە جیـاوازیی سـاختـە و وەهـمی و خوێنـاوییـەوە بگوازێتـەوە بۆ جیاوازی ڕاسـتـەقینە و هێـمن و دیالۆگسـاز. تـەنیـا لەو جـۆرە کـەش و هـەوایەدا قسـەی ڕۆشـنبـیـر مـاناو هێـزی هـەیە و شـایسـتـەی پرسیارلێکردن بەدواداچوونە.

شیلان: ئایا بێدەنگی ڕۆشنبیران لە بەرامبەر کێشە ناوخۆییەکانی کوردستاندا بۆچی دەگەڕێتەوە، بۆ بێئومێدی ڕۆشنبیران یاخود بۆ هۆی دیکە؟

بەختیار عەلی: لەوەڵامی پرسـیاری پێشـووتاندا زۆر بە کورتی و خێرایی قسـەم لە سـەیرکردنی خـۆم کرد بۆ مانای گوزارەی «کێشە ناوخۆییەکان»... بە کورتی گووتم کێشـەی سـەرەکی لە واقیعی ئێمەدا، دواکـەوتنی ئەو کێشـانـە نین کـە سیاسـییـەکان ڕۆژانە بەرهـەمـیـدەهێنن، بـەڵکو کێشـەی هـەرەگـەورە نەبوونی وێنەیەکی فیکری ڕوونە بۆ خـودی واقیـع، وێنەیەک تەنیا هـاوکێشـەکان و گـەمـەکانی سـیاسـەت بەرهـەمـیـاننەهێنابێت، بەڵکو زانسـتـەکان و تیـۆرەکان و کـایە زانسـتـیـەکـانی خـوێندنەوەی مـرۆڤ و

کۆمەڵگا بەرهەمیانهێنابێت. واتە نەبوونی تەفسیرێکە بۆ مانای واقیع و مانای گۆڕانی واقیع. ئاماژەشم بەوەدا کە بەبێ چاککردنی مانای وشەگەلی وەک مەعریفە و ڕۆشنبیر ئەستەمە قسە لە لەدایکبوونی ئەو دیدە بکەین.

بەڵام نابێت ئەوەش لەبیربکەین کە جگە لەم قەیرانە سەرتاسەری و جەوهەرییە، ڕستێک هۆکاری دیکە هەن کە وادەکات ڕۆشنبیر پشت لەو کێشە ڕاستەوخۆیانە بکات، لە هەندێکیاندا هەق تەواو بە ڕۆشنبیرانە و لە هەندێکی تریشدا بایەخنەدان بەو کێشانە دەگەڕێتەوە بۆ خەلەلێکی جەوهەری لە سەیرکردنی ڕۆشنبیردا بۆ شوێنی خۆی و وەزیفەی خۆی و مانای خۆی. حەزدەکەم ئەو هۆکارانە بە شێوەیەکی کورت و خێرا چڕبکەمەوە.

واقیعی سیاسی ئێمە لە مێژە هیچی تازەی بەرهەمنەهێناوە، لە مێژە کێشە مێژووییەکانی خۆی بە شێوەیەکی بازنەیی دووبارەدەکاتەوە، لە مێژە ئەو داواکارییانەی کە دەکرێت بە ڕاستەوخۆ بخرێنە بەردەمی سیاسییەکان خراون، لە مێژیشە بچوکی توانا و دەسەڵاتی ستراکتوری سیاسی ئێمە لەسەر ئیشکردن بۆ ئەو ویستانە ئاشکرابووە. لەبەرئەوە قسەکردن بەو ئاڕاستانە جگە لە دووبارەکردنەوە زیاتر هیچی تر نییە؛ لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر چاوێک بە ڕۆژنامەگەری کوردیدا بخشێنیت، دەزانیت کە ژمارەیەکی باش هەن لە قەڵەمبەدەستان بەردەوام ئەو بابەتە کۆنانە دەجوونەوە و بەوەرزی دەچنەوە سەری و لە گەڵ هەموو ڕووداوێکدا هەموو حکایەتەکان سەر لەنوێ لە نووکەوە دەگێڕنەوە. واتە ئەوەی لە فەرهەنگی سیاسی تەقلیدیی ئێمەدا پێیدەگووترێت «کێشە ناوخۆییەکان» قەڵەمی خۆی هەیە کە ڕۆژانە بابەتەکانی دەجوونەوە. بەڵام ئەگەر بە گشتی ڕۆشنبیران پشتیان کردبێتە ئەو بابەتانە حاڵەتێکی ئاساییە. لە کاتێکدا دەبینین هەموو ئەو قسانە کاریگەرییەکی جیدیان نییە لەسەر ئەوانەی بڕیاری سیاسی گەورەیان بەدەستەوە. زۆرجاریش ئەو بەدواداچوونانە بۆ پڕوپاگەندەی حیزبی بەکاردەهێنرێن، یان تەنیا ستوونی ڕۆژنامەکانی پێپڕدەکرێتەوە یان تەنیا هەڵوێست تۆمارکردنێکە لەسەردەمێکدا. ئەو جۆرە لە هەڵوێست تۆمارکردن لەو هەڵوێستانە دەچێت کە لە ژیانی ڕۆژانەدا بۆ تەکاندنی تۆزی عەیبەیەک لەسەر شانمان وەریدەگرین، کاتێک دەچین بۆ پرسەی دۆستێک یان بۆ سەردانی نەخۆشێک. مەحمود دەروێش لەیەکێ لە چاو پێکەوتنەکانیدا ئاماژەی بۆ ئەو ترسەکرد کاتێک قسەکردن لە سیاسەت دەبێتە هونەرێکی موبتەزەل. پێموایە مەحمود دەروێش لەسەر هەق بووە، هەندێ قۆناغ هەیە سیاسەت تیایدا هەڕەشە لە هەمو جیدییەتێک دەکات.

کاتێک دەبینیت هیچ تەرەفێک لەسەر هەق نییە، کاتێک دەبینیت قسەکردن لە سیاسەت لەبری ئەوەی قسەکردن بێت لە پرۆژە و خەون و یۆتۆپیا و خوێندنەوەی ستراتیژەکان، بۆتە دواکەوتنی هەواڵی وردەکاری ململانێکان و هەواڵی داڕزان و هەلاهەلابونی مۆراڵی سیاسی، کاتێک دەبینیت پڕوپاگەندە نەک فیکر، ڕاگەیاندن نەوەکو هەقیقەت هەمو گەمەکە دەباتبەڕێوە... لێرەدا تاکە هەڵوێست شەڕکردنە لەگەڵ ئەو ناجیدییەتەدا کە سیاسەت دەیچێنێت. گەورەترین مەترسی قۆناغی دابەشبوونی کوردستان بۆ دوو قەوارە، گەورەبوونی ڕووبەری ناجیدییەتە لە ژیانی سیاسیماندا، هەموو دەزانین تا پارتی و یەکێتی یەکنەگرنەوە هیچ ناکرێت، هەمووش دەزانین پارتی و یەکێتی لە هەلومەرجی ئێستادا هەنگاوێک لەو دۆخەی ئێستا زیاتر ناچنە پێشێ، لێرەوەیە هەموو شتەکان کاتی و نادیار دێنە پێشچاو، ناجیدییەت ئەوەیە لە ستراکتورێکی سیاسیدا بژیت پاشەڕۆژی نەبێت. کاتێک جیدی نەبیت لە بیرکردنەوەدا لە سبەینێ، جیدی نابیت لە ڕێکخستنی ئەمڕۆدا. سیاسەت هیچ شتێک نییە جگە لە داڕشتنی ئێستا و دروستکردنی پاشەڕۆژ، بەڵام کە ژیانی سیاسی ئێمە لەوەدا گیریخواردبێت چۆن دوو لایەن ڕێکخەین کە ڕێکناکەون. لێرەوە قسەکردنی بەردەوام یان مەحکومبوون بە قسەکردنی بەردەوام لەسەر ئەم کێشەیە، جگە لەوەی بەرەو دووبارەبوونەوەیەکی موبتەزەلمان دەبات بەرەو هیچی ترمان نابات. نیشاندانی ڕۆشنبیران وەک توێژ و تاقمێک کە کاریان ئەوەبێت شەو و ڕۆژ بیر لە ڕێکخستنی یەکێتی و پارتی و پارتی و پ ک ک و ئەوانی دی بکەنەوە، مەحکومکردنیانە بەبیرنەکردنەوە... سیاسەتمەدارانی کورد لە دوای ڕاپەڕین دەیانتوانی پرۆسەی

گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی بە دەیان جار خێراتر و چالاکتر پیادەبکەن، بەڵام نەیانکرد. کاتێکیش دەسەڵاتداران بڕیاردەدەن نەگۆڕێن، فەنتازیاکردن لەسەر هەندێ پڕۆژە هیچ مانایەکی نییە، دۆخەکە وای لێدێت وەک ئەوەی بیرکردنەوە و خەونەکانی ڕۆشنبیر کۆمەڵێک خەیاڵپلاو بن، لێرەوەیە دەڵێم ئێستا لە ناجیدیترین قۆناغی مێژووماندا دەژین، ناجیدییەت ئەوەیە هەموو پردێک لە نێوان فەنتازیای ڕۆشنبیران و پڕۆژەی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا بپچڕێت.

ئێمە لە قۆناغێکداین پەیوەندی ڕۆشنبیران و سیاسەتمەداران کۆسپی کوشندەی تێکەوتووە، لە هەندێ ئاستدا پەیوەندییەکی پاشکۆیەتی تەواوەتی هەیە، لە هەندێ ئاستیشدا پەیوەندییەکی تێکەڵ بە تەشهیرپێکردن و پەلاماردان و ڕاونان کە لە بەری ئەوبەر هەندێ ڕۆشنبیران بە جنێو و شێوازی هیجای سەدەکانی ناوەڕاست وەڵامدەدەنەوە. لە هەندێ ئاستی تریشدا بێدەنگی تەواوەتی بەرقەرارە؛ نە ڕۆشنبیران کاریان بە پڕۆژە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان هەیە نە سیاسییەکانیش کاریان بەوان هەیە. دیارە پەیوەندی ئیدیال لە نێوان ڕۆشنبیر و سیاسیدا ئەوکات بەرقەرار دەبێت کە دیالۆگێکی ڕاستەقینە لە نێوان خەیاڵی سیاسییەکان و خەیاڵی ڕۆشنبیراندا بەرقەرار بێت، سیاسییەکان نەڵێن ئێمە نان و ژیانتان بۆدابیندەکەین ئێوەش شیعر و چیرۆکی خۆتان بنووسن، ڕۆشنبیران نەڵێن ئێمە دەزگاکانتان بۆدەبەڕێوە ئێوەش ژیانمان مسۆگەربکەن... ئەمە پەیوەندییەکی دروست نییە، دیارە من بڕوای تەواوم هەیە دەبێت ژیانی هەموو یەکێک نووسەر و نانووسەر، ڕۆشنبیر و ناڕۆشنبیر دابینکرێت، تەواو بە ڕاستیشی دەزانم ڕۆشنبیر لە دەزگاکاندا کاربکەن، بەڵام نەوەک بە سیفەتی فەرمانبەر یان کادێر، بەڵکو بە سیفەتی یەکێک کە بیردەکاتەوە و پڕۆژەی هەیە و خەونی هەیە و دەزگا مەدەنییەکان بۆ پیادەکردن و جوڵاندنی ئەو خەونانە بەکاردەهێنێت. بەداخەوە ئەم حاڵەتە ئەمڕۆ لە کوردستاندا لە خراپترین دۆخیایەتی، لە ناجیدیترین ساتەوەختیایەتی، ئەو قسەیەی بۆ سلێمانی دەیکەیت بۆ هەڵەبجە دەستنادات، ئەو خەونەی لە هەڵەبجە دەیبینی لە ڕانییە مانای نامێنێت، ئەو پڕۆژەیەی بۆ هەولێر بیری لێدەکەیتەوە لە چەمچەماڵ دەبێتە قسەیەکی بێمانا، کێشەکە لەوەدایە ڕۆشنبیران کە لە جێگایەکی بچوکدا دەوەستن و دەیانەوێت تەنیا بە لۆژیکی ئەو شوێنە بچوکە بیر لە ژیان بکەنەوە، بیر لە گۆڕان بکەنەوە خەون و فەنتازیاکانیان مانایەکی نامێنێت. هیچ ڕۆشنبیرێکی کورد ناتوانێت بە تەنیا خەون بۆ سلێمانی یان هەولێر یان هەڵەبجە ببینێت، کە تەسلیمی ئەوەش بوو شوناسی خۆی وەک ڕۆشنبیر دۆڕاندووە، کە تەسلیمی ئەوەبوو خەونە کۆمەڵایەتی و نەتەوەیی و سیاسییەکانی خۆی لە چوارچێوەی دەزگایەکدا گەمارۆبدات، لە هەرێمی شارێکدا کورتیانبکاتەوە، ئیدی لەوە دەکەوێت خەونی هەبێت... ئەمەیە ئەو دۆخەی ناویدەنێم «ناجیدییەت». چ شتێک ناجیدیتر و نائومێدکەرترە لەوەی بزانیت پەرت پەرتبوونی سیاسییەکان بۆتە مایەی پەرت پەرتبوونی خەونەکانی تۆش، بۆتە مایەی ئیفلیجبوونی توانات لەسەر بیرکردنەوە. سیاسییەکان نایانەوێت ڕێکبکەون، نایانەوێت دەسەڵات بەشبکەن، لەبەر ئەوە هەریەکەیان پاکسازی لە هەرێمێکدا کردوە و دەیەوێت لەویادا مۆدێلێکی تایبەت دامەزرێنێت و تا دوا ئاستیش کۆنترۆڵیبکات، دیارە بچوککردنەوەی هەرێمەکانی دەسەڵات و دابڕاندنیان لەیەک جەبرێکە پەیوەندی بە توانای حیزبەکانی کوردستانەوە هەیە کە هەریەکەیان لە هەرێمێکی بچوکدا نەبێت ناژین و لەو دیو ئەو هەرێمەوە بوونیان نامێنێت، ئەم دابەشکردنە بە چاک گەڕاوەتەوە بۆ سیاسییەکان لەبەرئەوەی ئێستا ناوچەی خاوێنیان لەبەردەستدایە، ناوچەیان لەبەردەستدایە کە قورسایی ئەوی دی تیانەماوە و فشاری ئەوی دی خەونەکانیان ناشێوێنێت و لە ململانێی ڕاستەوخۆ دووری خستوونەتەوە، دیارە گەر سیاسەتمەدارێک دەتوانێت یەک شار کۆنترۆڵبکات و بیباتبەڕێوە و لەویاشدا بە ئەندازەی سنووری شارەوانی شارەکەی خەون ببینێت و بیربکاتەوە، ئەوا ڕۆشنبیر ناتوانێت سنووری خەونەکانی خۆی ببەستێتەوە بە سنووری بەلەدیەی سلێمانی یان هەولێر یان هەر جێگایەکی تر؛ سنووری خەونەکانی ڕۆشنبیر گەورەتر و باڵادارتر و لە ئاستی زەمەنیشدا دوورفڕترە. کێشەکە لەوەدایە هێندە دەستەمۆبین بە تەنیا خەون بۆ شارێک یان بۆ چەند ڕۆژێک یان بۆ تەنیا دەزگایەک ببینین. کێشە ترسناکەکە لەوەدایە کە سیاسەتمەداران دەیانەوێت ڕۆشنبیران لە

دروستکردنی ئەو مۆدێلەی ئەواندا و لە بەخشینی شەرعییەتدا بەو مۆدێلە و لە ڕازاندنەوەی ئەو مۆدێلەدا بەشداربن، ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆش پرۆسەیەکی بەراورد پیادەبکەن و هەر یەکەیان بەپێی هەواداری بۆ یەکێ لە لایەنەکان غەزەل بەسەر نموونە و مۆدێلەکەی ئەودا هەڵدات. ئەگەر سەرەنجبدەیت لە هەموو مێژووی هاوچەرخی کوردیدا بە ئەندازەی ئەم قۆناغە نرخی ڕۆشنبیران بەرز نەبووە، هێندە ڕۆشنبیران لەلایەن پارتی و یەکێتی و حیزبەکانی تریشەوە ڕێزیان لێنەنراوە و ژیانیان مسۆگەر نەکراوە «دیارە لای من ئەمە خاڵێکی تەواو پۆزەتیڤە»، بەڵام لە پشت پرۆسەی ئەم حورمەتە زۆرەوە، پرۆسەیەک نییە ناوی پرۆسەی حورمەتی فیکر و پرۆسەی بەخشینی دەسەڵاتی ڕاستەقینە و پرۆسەی کەمکردنەوەی تۆتالیتارییەتی حیزب بێت، پرۆسەیەک نییە وا لە ڕۆشنبیران بکات لە دروستکردنی ڕایەکی سیاسی گشتی ئازاددا بەشداربن، پرۆسەیەک نییە دەستی ڕۆشنبیری لە ئاست سیاسییەکاندا، لە ئاست حیزبدا، لە ئاست کۆمەڵدا، لە ئاست ئەو مێژووە درێژەی دوای ڕاپەڕیندا کە پڕە لە تاوانی گەورە و تاوانباری گەورە ئازادکردبێت. من پێموایە یەکجۆر لە حورمەتگرتنی ڕۆشنبیر هەیەو بەس، ئەویش بەخشینی هێزە بە ڕۆشنبیر بچێتە ناو هەموو نهێنییەکانی کۆمەڵەکەیەوە، لەوانە نهێنییە ناشەرعییەکانی حیزب و نهێنییە ناشەرعییەکانی سیاسییەکانیش، وە یاسایەکی داڕێژراویش هەبێت بتوانێت بە هێزی ئەو یاسایە ئەو نهێنیانە بە دەرەنجامە دروست و قانونییەکانی خۆی بگەیێنێت. هەر کاتێکیش ئەمە نەبوو هەموو حورمەتگرتنێکی ڕۆشنبیر بۆ بێدەنگکردنێتی و بۆ دانانی یاسای «نان بەرامبەر بێدەنگی»یە. ئەم حورمەتە زۆرە حورمەتە لە کاتێکدا کۆمەڵگا لە سەروو حیزبەکانەوە هێزێکی بڕیاردەری تیانەماوە لە ڕووی (نەتەوەیی، ئەخلاقی، یاسایی، پەیوەندیی سیاسی، قودرەتی چالاکبوون، ڕەفتاری سیاسی، پەیوەندی لەگەڵ فاشییەت و ڕژێمدا، پەیوەندی بە کۆنەپەرستی ناوچەکە و بە دەوڵەتانی داگیرکەرەوە... هتد) سیاسەت هەڵسەنگێنێت. ئەمڕۆ کێ گەورەترین ژمارە ڕۆشنبیر کۆبکاتەوە مصداقییەتی زیاتر بۆ مۆدێلەکەی مسۆگەردەکات، لە کاتێکدا دەبێت هەموو خەباتی ڕۆشنبیران قەبووڵنەکردنی ئەو دابەشبوونانە و ئەو مۆدێلانە بێت، قبووڵنەکردنی ئەو ناجیدییەتە بێت کە کەرت کەرتبوون دروستیکردووە، گەورەکردنەوەی ئاسۆی خەونەکان بێت و گەورەکردنەوەی جوگرافیای ئەو خەونانە و ئەگەری هاتنەدیان بێت. دیارە من لەسەر هەریەک لەو پرسیارانە قسەی زیاترم هەیە، بەڵام لەبەر کێشەی پانتای و ڕووبەر ناتوانم لەوە زیاتر بدوێم و هیوادارم هەل و دەرفەتی دیکەمان هەبێت بۆ گفتوگۆ و سوپاس بۆ پرسیارەکانت.

* * *

پاشکۆیەکی کورت

دیموکراسییەت و وەبیرهێنانەوەیەکی زۆر سادەی بنەما نەگۆڕەکانی

دیموکراسییەتی زۆر و دیموکراسییەتی کەم
دیموکراسییەتی گەنج و دیموکراسییەتی پیر

بەختیار عەلی

دیموکراسییەت لە مانا هەرە گشتییەکەیدا بریتییە لە ملکەچکردنی دەسەڵات بۆ سانسۆرێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی لەدەرەوەی خۆی. لەمەش گرنگتر ڕێگانەگرتنی دەسەڵاتە لەبەردەم دروستبوون و کاملبوونی ئەو سانسۆرەدا. کۆمەڵگای دیموکراسی ئەو کۆمەڵگایە نییە کە کۆمەڵێک حیزب و دەزگا لە هەناوی خۆیدا و لە ژێر یەک سەقفدا کۆدەکاتەوە، بەڵکو ئەو کۆمەڵگایەیە کە حیزبەکان و دەزگاکان و ڕۆشنبیرەکانی دەتوانن ڕۆڵی ڕاستەقینەی ئۆپۆزیسیۆن ببین و دەتوانن بە ڕاستی دیدەگایەکی تر بۆ بینینی کێشەکان و بینینی واقیع پەرەپێبدەن.

دیموکراسییەت بەرهەمی ئەو کۆمەڵگا زیندووانەیە کە دەتوانن جیاوازی بەرهەمبهێنن.

تا توانای کۆمەڵگا لەسەر گەشەکردن گەورەتر بێت، پێویستییەکانی دیموکراسییەت زیاتر و گەورەترن. چونکە گەشە لەتەک خۆیدا هەمەڕەنگی دەهێنێت. هەمەڕەنگیش پێکەوەژیانی ڕەنگە جیاوازەکان دەسەپێنێت.

لە کۆمەڵگای ئێمەدا، قەیرانی دیموکراسییەت تەنیا لەو مەیلە دیکتاتۆرییانەوە هەڵناقوڵێت کە حیزبە باڵادەستەکان نیشانیدەدەن، بەڵکو لە بێتوانایی هێزەکانی ترەوە هەڵدەقوڵێت لەوەی ڕۆڵی ئۆپۆزیسیۆن و ڕۆڵی هەڵگری پرۆژەی تر ببین.

دیموکراسییەت ئەوەیە کۆمەڵێک پرۆژەی جیاواز لە ململانێیەکی کۆمەڵایەتی و سیاسیدا بژین و ئەو ململانێیەش هەرگیز نەچێتە ئاستی ململانێی چەکدار. لە کۆمەڵگاکانی وەک ئێمەدا، لەو کۆمەڵگایانەدا کە دواکەوتنی سیاسی سیفەت و سیمای سەرەکییە، بە پێچەوانەوەی کۆمەڵگای دیموکراسییەوە، ململانێی چەکدار و پارچەپارچە بوونی نیشتیمان بۆ کۆمەڵێک میلیشیای شەڕکەر و دابەشبوونی نیشتیمان بەسەر چەند جوگرافیایەکی سیاسییدا هەیە، بێئەوەی هەمەڕەنگی ڕاستەقینەی فیکری هەبێت و بێئەوەی دابەش دابەشبوونی سیاسی لە جەوهەریدا ئاوێنەی ئامادەگی کۆمەڵێک پرۆژەی کۆمەڵایەتی و ئابووری جیاوازبن.

بە کورتی دیموکراسییەت پێکەوەژیانی جیاوازییەکانە، لە کاتێکدا کۆمەڵگای نادیموکراسی و خێڵەکی و حیزبکوێر بریتییە لە کۆمەڵگای شەڕی هێزە وەک یەکەکان، شەڕی ئەو هێزانەی کە تەنیا قازانجی تەسک و کورتبڕی دەسەڵات و ئابووری لەیەکیان جیادەکاتەوە.

کێشەی سەرەکی کۆمەڵگای کوردی، ئەوە نییە کە دیموکراسی نییە، کێشەکانی دیموکراسییەت زنجیرەیەک گرفتی دیکەیە. ئەوەی ئەمڕۆ دەبێت ئێمە خەباتی بۆ بکەین فەراهەمکردنی زەمینە

سەرەتاییەکانی دیموکراسییەتە.

کۆمەڵگای ئێمە تا ئەمڕۆ بە چەندین فرسەخ لە پیادەکردنی بنەما سەرەکی و سادەکانی دیموکراسییەتەوە دوورە. کۆمەڵگایەکە کە جیاوازی نێوان باڵە سیاسییە جیاوازەکانی، سیفەتی جەنگی خێڵەکییانەی بەرنەداوە، هەموو کێشە سیاسییە بچوکەکان، یەکەمجار بە جەنگ چارەسەردەکرێن. کۆمەڵگای ململانێی ئاشتیخوازانەی هێزە جیاوازەکان نییە، بەڵکو کۆمەڵگای جەنگی خوێناوی هێزە وەک یەکەکانە. کۆمەڵگایەکە حیزب و میلیشیا، حیزب و حکومەت، ئابووری حیزب و ئابووری حکومەت، سیفەتەکانی سەرۆکی سیاسی و سیفەتەکانی کاریزمای خێڵەکی لەیەکدی نەترازاون و لەیەکدی جیانەبوونەتەوە. حیزب هێزی سیاسی خۆی تەنیا لە دەزگا سیاسییەکاندا بەرجەستە ناکات، بەڵکو ڕاستەوخۆ دەیگۆڕێتە سەر هێزێکی سەربازی و میلیشیایی. ئەوەشی کە مانەوە و باڵادەستی حیزب دەچەسپێنێ، خودی پرۆسەیەکی دیموکراسی سەرتاپاگیر نییە، کە تیایدا ئاڵوگۆڕی ئازادانەی دەسەڵات، تەنیا زامنی مانەوەی سەرۆک و هێزی حیزب بن، بەڵکو ئەوەی مانەوە و باڵادەستی حیزب زامندەکات، گەورەیی میلیشیا چەکدارەکەیەتی. ئەوەی عومری حیزب درێژ دەکاتەوە، توانا و هێزی بەرنامە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکەی نییە، بەڵکو سیحری کاریزمای سەرۆک و توانایەتی لەسەر تازەکردنەوەی «ولاء» و وەفاداری کادێرە سیاسییەکانی دەوروبەری. دروستکردنی هێزی جەماوەرییانەی حیزبیش، کەم و زۆر پەیوەندی بە دروست و نادروستی سیاسەتەکانیانەوە نییە. لە کۆمەڵگای ئێمەدا لۆژیکی سیاسی لەو ئاستەدا نییە کە بڵێین، حیزبی گەورە بە هۆی بە هێزی مەنتیق و توانای ئایدۆلۆژییەوە بۆتە حیزبی گەورە و حیزبە بچوکەکان بەهۆی خراپی بەرنامەی سیاسییانەوە بچوکن. «ئەم ڕاستییە بۆ هەموو کۆمەڵگا خۆرهەڵاتییەکانی دەوروبەری ئێمەش دەستدەدات». ئەوەی لە کۆمەڵگای ئێمەدا تا ئەمڕۆ ڕۆڵی گەورە دەبینێت، سیستمێکی وەلائی سیاسییە کە ڕاستەوخۆ لە سیستمی وەلائی خێڵەکییەوە داتاشراوە. سیستمێکە شاندادەداتە سەر سەقامگیرکردنی پەیوەندییەکی ناعەقلانی لە نێوان حیزب و ئەندامەکانیدا.

هێزی حیزبی سیاسی ئێمە لەوەوە دێت چەندە دەتوانێت ئەو هێزە سیاسییەی لە قۆناغێک لە قۆناغەکاندا و لەیەکێک لە وێستگە سیاسییەکاندا بەدەستیدەهێنێت، بگۆڕێتە سەر هێزێکی سەربازی و ئابووری کە دواتر بە لاچوون و نەمان و مردنی هەلومەرجە سیاسییەکان، حیزب لە ڕێگای ئەو هێزە سەربازییەی یەکەمجارییەوە درێژە بە بوونی خۆی بدات. لەم دۆخەشدا حیزب لەبەرئەوە ناژی کە دروستتر بیردەکاتەوە و بەرنامەیەکی سیاسی و ئابووری تری هەیە و کادێرەکانی بلیمەتترن لە کادێری حیزبەکانی تر، بەڵکو لەبەرئەوە دەژی کە توانایەکی سەربازی هەیە و ئەو توانایەش دەگۆڕێتە سەر توانای مۆنۆپۆڵکردنی ئابووری و ئیداری.

هێزی حیزبی ئێمە لە دوای ڕاپەڕینەوە پابەندی توانایەتی لەسەر پاوانکردنی زیاتری ئابووری و ئیدارە و هێزی میلیشیایی بۆ خۆی. واتە خودی هێزی حیزبەکان، ئەو هێزەیە کە لە کۆمەڵگای دەدزن، چونکە ئابووری موڵکی کۆمەڵگایە و موڵکی حیزب نییە، هەر کاتێکیش ئابووری حکومەت لە ئابووری حیزب جیانەکرایەوە، قسەکردن لە دیموکراسییەت، نوکتەیەکی گەورەیە. لە جەوهەریشدا شەڕی ناوخۆی کوردستان ئەو جەوهەرە نادیموکراتە ئاشکرادەکات کە لە ناو حیزبە کوردییەکاندا خەوتووە، چونکە بەشێکی شەڕی ناوخۆ هۆکەی دەگەڕێتەوە، بۆ جیانەبوونەوەی ئابوری حیزب لە ئابووری دەوڵەت، لەم حاڵەتەدا خودی ئابووری کۆمەڵایەتی و ئابووری دەوڵەت دەبێتە «غنیمە» یەک کە حیزبەکان شەڕی لەسەربکەن.

کە دێینە سەر دیموکراسییەت بە مانا سەرەتاییەکەشی، دیموکراسییەت و میلیشیاتی حیزبی لەهیچ ئان و زەمانێکدا پێکەوە کۆنابنەوە؛ مەرجی سەرەکی دیموکراسییەت ئەوەیە حیزبەکان میلیشیای چەکداریان نەبێت. چونکە کە هێزی سەربازی یەکێک لەوی دی بەهێزتر بوو، ئەوکات ئەو بڕیارەکان دەدات، ئەو نەخشە دادەنێت، ئەو قانون دەنوسێت، ئەو ڕاگەیاندن و ڕایگشتی دروستدەکات؛ سیاسەتێک دواجار بە مۆدێلی ئیماراتی حیزبی دوایی دێت. بەم پێیە هەر هێزەو لە

سنووری تەقەی تفەنگەکانی خۆیدا حوکمدەکات. مۆدێلی ئیماراتی حیزبی، مۆدێلێکە لەسەر ئەوە دروستبووە کە سنووری دەسەڵاتی سیاسی حیزبی گرێدراوە بە سنووری تەقەی تفەنگەکانییەوە. لە کوێدا تفەنگەکانی سواربوو لەویادا حوکمدەکات و لە کوێدا تفەنگی بەزی لەویادا دەسەڵاتی سیاسی و کۆمەڵایەتیشی دوایی دێت. ئەوەشە ئەو مۆدێلەی هەندێ لەو ڕۆژنامەنووسانەی کەرەمی حیزب نوقمی کردوون ناویدەنێن دیموکراسییەت. ئایا ئەوە چ دیموکراسییەتێکە... سنووری تەقەی تفەنگەکان، سنووری ئیمارەتە حیزبییەکان دروستدەکەن؟ لە ڕاستیدا سوپا و هێزی چەکدار لەیەککاتدا شەرعییەتی هەیە، ئەوکاتەی بەرگری لە نەتەوە دەکات، بەڵام کە هێزی چەکدار وەزیفەکەی بووە بەرگریکردنی تاک و تەنیای حیزب لە خۆی، بووە ئەو پایەیەی دەسەڵاتی حیزب بەسەر کۆمەڵگادا ڕادەگرێت، لێرەدا هیچ کەس ناتوانێت بەمجۆرە مۆدێلە بڵێت «دیموکراسی». لە مێژووی هەموو مرۆڤایەتییدا، یەک ڕۆشنبیر و بیریار نادۆزیتەوە بە مۆدێلی میلیشیایی و مۆدێلی ئیماراتی حیزبی بڵێت «دیموکراسی». چونکە سەرەتاییترین ڕێسا و سادەترین یاسای دیموکراسییەت ئەوەیە، لە کوێدا میلیشیای چەکدار هەبوو لەویادا دیموکراسییەت نییە، لە دایکبوونی دیموکراسییەتیش پابەندی مەرگی مۆدێلی ئیماراتی حیزبییە و پابەندی مەرگی حیزبی میلیشیاییە. لەسەرەتای ڕاپەڕیندا ئەو دەرفەتە مێژوویە هەبوو کە ستراکتوری سیاسی کوردی لە ستراکتوری میلیشیاییەوە بگوازێتەوە بۆ ستراکتوری مەدەنی، بەڵام شەڕی ناوخۆ سەلماندی کە حیزبەکانی ئێمە بوون و مانەوەی خۆیان ناخەنە ژێر ڕەحمی دیموکراسییەتێکی مەدەنییەوە، بەڵکو تا دوا نەفەس بەرگری لە قەوارەی میلیشیایی خۆیان دەکەن. چونکە لە ڕێگای ئەو هێزە چەکدارەوە دەتوانن بەردەوامی بە مۆنۆپۆڵکردنی ئابووری و مۆنۆپۆڵکردنی ڕاگەیاندن و مۆنۆپۆڵکردنی پۆستە ئیدارییەکان بدەن و لە پەراوێزیشدا نووسەرانی پاسەوان دروستبکەن، کەکاریان نیشاندانی ئەوانی دیکەیە وەک گێرەشێوێن و ئاژاوەچی و نامۆو تا دوایی لەو قسانەی کە چڵەپۆپەی حیکمەتی ئەو فەرهەنگە هەژارەیە کە ئەو نووسەرە حیزبییانە شاندەدەنە سەری.

ئەوەی لە مڕۆی کوردستاندا بە دیموکراسییەت ناودەنرێت بریتییە لە دەسەڵاتی موتڵەق و تاک حیزبی یەک هێز بەسەر هەرێمێکی داپچڕاودا لە کۆی بەشەکانی تری کوردستان و کۆکردنەوەی هەندێ حیزبی بچوکی تر کە توانای هەستانیان نییە بە ڕۆڵی ڕاستەقینەی بەرەنگاری و ئۆپۆزیسیۆن بۆ خولقاندنی شانۆگەرییەکی دیموکراسی.

دیموکراسییەت ئەوە نییە، یەکێتی نیشتیمانی و پارتی دیموکرات لە سنووری دەسەڵاتی خۆیاندا ڕێگا بە و وردە حیزبانە بدەن کە هەندێکییان لە ماسی بێدەنگترن. ئەوە نییە پارتی و یەکێتی ئەم حیزبانە قبووڵبکەن، بەڵکو سەرەتای هەنگاونان بۆ دیموکراسییەت ئەوەیە پارتی و یەکێتی یەکتر قبووڵبکەن. ئەلف و بێی دیموکراسییەت ئەوەیە، پارتی و یەکێتی بتوانن ململانێی سیاسی دیموکراسییانە بکەن و لە کولتووری زەلیلکردنی یەک بچنەدەرێ، لەو عەقڵییەتە بچنەدەرێ کە هەرکامێکیان لە شارێکدا سەد ئەندامی لەوی تریان زیاتر بوو بیرلەوەبکاتەوە، لایەنی بێهێز لە مافە سیاسییەکانی مەحرومبکات... ئەمە هێندە عەجیبە کەس شتی وای لەم سەر زەوییە نەبیستبێت؟

ئەوەی کە سەرەنجبدات دەبینێت لە ماوەی دواییدا، هەموو ئەوانی بەرهەمی فەرهەنگی ئیمارەتە حیزبییە تازەکانی کوردستانن، «ئەو قەڵەمانەی بەناوی خۆشەویستی کوردەوە واقیعی دابەشبوونی کوردستان زیاتر دەچەسپێنن» ئاگری شەڕی ناوخۆ خۆشدەکەن، ڕۆشنبیران بەوە گوناهباردەکەن کە داوای دیموکراسییەتی زۆر دەکەن و بەو دیموکراسییەتە کەمە ڕازی نین کە ئەوڕۆ هەیە. یەکێ لەوانە دەڵێت ئەوەی ڕۆشنبیرانی کورد داوایدەکەن «لە سوید داوا نەکراوە»!

هیچ خوێندەوارێک نییە ئەمڕۆ نەزانێت کە کێشەی هەرە گەورەی ڕۆشنبیرانی کود ئەوە نییە داوای زۆر دەکەن، بەڵکو کێشەی هەرە گەورە ئەوەیە ڕۆشنبیرانی کورد داوای هیچ ناکەن.

ئایا ئەوەی بتەوێت مۆدێلی ئیماراتی حیزبی نەچەسپێت و نەبێتە هەقیقەت، ئەمە داوایەکە لە داوای ڕۆشنبیرانی سوید قورسترە؟ یان بە پێچەوانەوە ئەوەی ئەم داواکارییە نەتەوەییە سادەیە بە

ئەفسانە لەقەڵەمدەدا، رۆشنبیرێکە سوود لە واقیعی پارچە پارچەبوون دەبێنێت و لە پەراوێزی قازانجەکانی دابەشبووندا حەساوەتەوە؟

ئایا ئەوەی داوای دروستبوونی کۆمەڵگایەکی مەدەنی دەکات، کە وەزیفە سەرەکییەکەی سانسۆرکردنی رەفتاری حیزب و حکومەتە، شتێک داوادەکات لە سوید داوانەکراوە؟ ئایا مردنی حوکمڕانی میلیشیایی داوایەکی هێندە سەیرو نامۆیە بەم ئەستێرەیە، لە سویدیش نەبیستراوە؟ بێگومان یەکێکی بێئاگا و هاوولاتییەکی سادە ئاگای لە خۆی نەبێت و وریانەبێت بەرامبەر بەو ناڕاستییانە واتێدەگات، میلیشیای چەکدار سویدی خواردووە و حوکمی میلیشیات هێندە ئاسایی و بەڵگەنەویستە هەموو دونیای تەنیوەتەوە و ئەوە کۆمەڵێک رۆشنبیری کوردن، کە نامۆن بە واقیع و بێئاگان لە دونیا، لە ساتێکی غەفڵەتەدا بە خەیاڵیاندا هاتووە شتێک داوابکەن کە لە سویدیش خەڵک بە خەیاڵیدا نایەت. لە راستیدا ئەمە چەندە شایستەی پێکەنینە، شایستەی گریانیشە. شایستەی گریانە نەک بۆ خوێندەوار، بەڵکو هەتا نەخوێندەوارێکیش لەو ئاستەدا بێت دوای سالانێک ژیان لە خۆرئاوا، جۆرە دیماگۆگییەتێکی سیاسی لەمشێوەیە بەرێتەوە ناو کۆمەڵگای خۆی.

ئایا ئەوەی رۆشنبیران لە گوناهەکانی ناو کۆمەڵگای خۆیان بێدەنگ نەبن، نەبنە فەرمانبەر و شایەر و نەکەونە دەرەوەی ئەو ویژدان ئینسانی و نەتەوەییەی شوێنگەیان (مەوقیعییەتیان) وەک رۆشنبیر دەیسەپێنێت، لە سوید داوانەکراوە؟

ئایا پێتوابێت دیموکراسییەت ئەوە نییە کۆمەڵێک رۆشنبیر قبوڵبکەیت و لەسەر بیروڕاکانیان نەیانکوژیت.

لە راستیدا من حەزدەکەم روونتر بدوێم و بڵێم: شتێک نییە لە کوردستاندا ناوی دیموکراسییەت بێت تا بشوبهێنرێت بە هیچ دیموکراسییەتێکی تر، دیموکراسییەتیش بە کیلۆ و هۆقە ناپێورێت، تا قسە لە دیموکراسییەتی زۆر و کەم بکەین. دیموکراسییەت کۆمەڵێک بنەمای جەوهەرییە لەسەرو هەموویانە حوکمی یەکسانی قانونییە بەسەر هاوولاتی و حیزب و سەرکردەدا. لەکوردستاندا تا ئەمرۆ شەڕی ناوخۆ هەیە، هەموو ماوەیەک جارێک یەکێک لە حیزبە بچوکەکان دەکەونە بەر شالاوی سیاسی و سەربازی ئەوانی تر، بەشی هەرە زۆری ناڵەکانی قسە و راگەیاندن بەدەست حیزبەوەیە و بە سیاسەتێکی سەد دەر سەد کۆنترۆڵکراو ئاڕاستەی رایگشتی دەکرێت، سەرجەمی ئابووری کوردستان و کەناڵەکانی بازاڕوبازرگانی لە ژێر کۆنترۆڵی قوتبەکانی حیزبدایە، سەرجەم هێزی پێشمەرگەی کوردستان تەرخانە بۆ شەڕی ناوخۆ، ئاموزشی سیاسی و ئەخلاقی ئێمە لە بری ئەوەی بە ئاڕاستەی سڕینەوەی رق و کینەی حیزبیانە ئیشبکەن، لەبری ئەوەی ئەو تەشویهە سیاسی و ئەخلاقییە بسڕنەوە کە شەڕی ناوخۆ دروستیکردووە، لەبری چاندنی بنەماکانی ئاشتبوونەوەی کۆمەلایەتی «بەر لە ئاشتبوونەوەی سیاسی» رۆژ دوای رۆژ هەندێ لە قەڵەمەکانی ئیعلامی حیزبی پتر کینە و پارچەپارچەبوون دەچێنن. نەوەیەکیان دروستکردووە کە رق و کینەی سیاسی باوان دووبارەدەکاتەوە، نەوەیەکیان دروستکردووە، هەموو ژیان و بوونی لە نێوان بەرداشی ململانێی پارتی و یەکێتیدا دەهاڕدرێت و هەمان ئەو ژیانە عەقڵی و رۆحییە دەژین کە باوانیان لە شەستەکانەوە تیادەژین. نەوەیەک کە یان ناچارە گەمەکان وەک خۆیان بکات و بچێتەوە ناو هەمان ئەو دونیا دووبارە و سەد بارەوە کە رق گۆشەکانی رەسمکردووە، یان خۆی بداتە دەست قەدەرێکی نادیار و سەرهەڵگرێت بۆ مەنفایەکی نادیار. ئەمانە هیچی کەش و هەوایەکی سەرەتایی و دروست بۆ دیموکراسییەت دروستناکەن. بڕی دیموکراسییەتیش بە بڕی رۆژنامە و گۆڤار و حیزب ناپێورێت، بەڵکو بە بڕی پێکەوەژیان و قبووڵکردنی دوو نەیار، بە شێواز و میکانیزمەکانی ئاڵوگۆڕی دەسەلات، بە سانسۆری دەسەلات لەلایەن میدیا و سیستمی قەزاییەوە دەپیورێت. لەدەرەوەی ئەمانەش هیچ پێوانەیەک نییە بۆ دیموکراسییەت. کە تۆ نەیاری سەرەکیت کردە دەرەوە، ئیدی دواتر سەد رۆژنامە و گۆڤار لە هەرێمەکەی خۆتدا دەرکەیت، پەیوەندی بە دیموکراسییەوە نییە. ئەوەی واقیعی سیاسی دەگۆڕێت، داماڵینی ئەو دەمامکی دیموکراسییەتەیە کە ئەمرۆ بۆتە پردی سەرەکی بۆ چەسپاندنی مۆدێلی ئیماراتی حیزبی. ئەمە چ دیموکراسییەتێکە کە دەیان هەزار یەکێتی لە ناوچەکانی پارتیدا

لەهەموو مافێک مەحرومکرابن. ئەمە چ دیموکراسییەتێکیشە کە دەیان هەزار پارتی لە ناوچەکانی یەکێتیدا لەهەموو مافە سیاسییەکانیان مەحرومکرابن... ئەمە جگە لەسەدان دیاردەی کۆمەڵایەتی و سیاسی و قانونی کە هیچ یەکیان کەم و زۆر پەیوەندییان بە دیموکراسییەتەوە نییە.

لەواقیعێکی وادا، ئەوەی پێویستە ئێمە خەباتی بۆ بکەین، تۆخکردنەوەی نەرجسییەتی حیزبیانە نییە کە ئەمڕۆ هەندێ قەڵەم بە حاڵەتێکی ڕەوای دەبینن و درۆی بۆ دەتاشن. نەرجسییەتی حیزبی لە ناوەڕاستی سەدەی ڕابووردووەوە ئامادەبووە و لە داهاتوشدا ئامادەدەبێت، ئەوەی گرنگە قەڵەمی جیدی و خەباتگێڕی جیدی لەناوەوەی حیزب و لەدەرەوەی حیزبدا، لەناو دەسەڵات و لەدەرەوەیدا، نەکەونەوە گەمەی درێوی تۆخکردنەوەی ئەو نەرجەسییەتە. سەرەتای دەرچوونیش لە گێژەنی شەڕی ناوخۆ، لە ڕەخنەگرتن لەو کولتوورە سیاسییەوە دەستپێدەکات کە دواجار لەشەڕی ناوخۆدا دەگاتە بنبەستی سیاسی و ئەخلاقی خۆی. ئەمە پیلان نییە لە هیچ کەس، ئەمە هەقیقەتێکی سادەیە کە قەیرانی ئەخلاقی سیاسی کوردی سەپاندوێتی، کە سەرکەوتنی ڕاپەڕینی گۆڕی بۆ شکستی پارچەپارچەبوون. دەرچوون لە شەڕی ناوخۆ و کۆتاییهێنان بەشەڕی ناوخۆ، جیانییە لە دابەزین لە غرورو نەرجسییەتی حیزب. ئەوە وەزیفەی ڕۆشنبیرانی حیزبیشە، لە کاڵکردنەوەی ئەو نەرجسییەتەدا بەشداربن، ئامادەبن ڕابردوو بخوێننەوە، مەلەفە داخراوەکان بکەنەوە. ئەمڕۆ عەقڵییەتە حیزبییە تەسکوتروسکەکان، پرۆژەیەکی بەرنامەڕێژیکراویان هەیە بۆ بڵاوکردنەوەی فۆبیا لە فیکر و ڕۆشنبیریی و هەر فیکرێک ئەو سیستمە سواوەی ئەوان دووبارەنەکاتەوە بە نامۆ و نائاسایی لەقەڵەمیدەدەن، فیکرو میتۆدی ئاساییش لای ئەو عەقڵییەتانە ئەوەیە لەناو ڕق وکینەکانی ئەواندا دیلبیت و چاوانی ئەوان قەرزبکەیتەوە بۆ بینینی دونیایەک کە ئەوان نایبینن. میتۆدی ئاسایی ئەوەیە عەقڵی خۆت توڕدەیت و عەقڵی حیزب لەسەرکەیت و گەرووی خۆت توڕدەدیت و هەموو ئەو شتانە دووبارەبکەیتەوە کە ڕاگەیاندنی حیزبی بەپێی ئاشتی و شەڕە مەوسمییەکانی حیزب دەرخواردت دەدات. ئەگەر گووتیشت نا بۆ دابەشکردنی کوردستان، نا بۆ میلیشیات، نا بۆ قانونێک کە تەنیا بەسەر هاووڵاتیانی سادەدا پراکتیکبکرێت، نا بۆ وەبەرهەمهێنانەوەی هەیمەنەی تاکحیزبی لە ڕێگای کۆمەڵێک جەنگی مەوسمییەوە کە هەر جارە گروپێک و هێزێکی سیاسی دەکاتە قوربانی خۆی، نا بۆ بەکارهێنانی ئابووری کۆمەڵگا لە پێناوی دووبارە بەرهەمهێنانەوەی هەیمەنەی یەک هێزی سیاسییدا... ئەوا تۆ لەم حاڵەتەدا نامۆیت و کوڕی وڵاتی خۆت نیت، چونکە لە مەنتیقی ئەم ڕۆژنامەنووسانەوە، تۆ کاتێک نامۆنیت کە بەڕووی شتەکانەوە پێبکەنیت و ستایشی درۆبکەیت و سەر تابینەقاقا لەناو تەقلیدییەتدا نووقمبیت و خەریکی فۆلکلۆر و ستایشی گەورەپیاوانی کورد و جەژنە دینی و نەتەوەییەکان بیت!

بونبەستی واقیعی سیاسی ئێمە، بونبەستێکی مێژووییە، دەرچوونیش لەو کولتوورەی ئەو مێژووە خوڵقاندوێتی، سەرەتای دەرچوونە لەم قەیرانەی ئەمڕۆ.

ڕەخنە لە مۆراڵی سیاسی ئەمڕۆ، سەرەتای کردنەوەی دەرگایەکی بچوکە بۆ بیرکردنەوە لە شێوەیەکی تری ژیان و لە شێوەیەکی تری ڕێکخستنی سیاسی و کۆمەڵایەتی. بەڵام ئەوەی هێندە لە ڕەخنە بترسیت و بڵێیت، ئەوەی ڕۆشنبیران داوایدەکەن، لەم سەر زەوییەدا نییە و کەس بەچاو نەیدیوە، دەرگای «فۆبیا لە ڕۆشنبیران» دەخاتە سەرپشت و شەرعییەت دەداتە ئەو هوشیارییە سیاسییە بێئاسۆیەی ئەمڕۆ باڵادەستە و شەرعییەتیش دەداتە هەر کارێکی توندوتیژ کە دژ بە فیکرو ئازادی بکرێت.

ئەو کۆمەڵگایەی داوادەکات ڕۆشنبیرەکانی ستایشی فەزڵەکانی بکەن، دەوری واعیزی مزگەوتی بۆ ببینن، کۆمەڵگایەکە لەوە دەترسێت، ڕۆشنبیرێک لە دایکبێت، ئاوێنەیەکی بۆ دانێت و ڕوخساری خۆی ببینێت. بە داخەوە دەبێت بڵێین ئەمڕۆ دواکەوتنی سیاسی و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی ئێمە لەوە ترسناکترە بەرگەی ئەم کات بە فیرۆدانە بگرێت. لە دونیای ئێستادا ئەوەی کۆمەڵگاکان وێراندەکەن، قەڵەمە ستایشکارەکانن، نەوەک قەڵەمە ڕەخنەگرەکان. ئەو دۆستانەش کە دەڵێن «ئەرکی ڕۆشنبیران ڕەخنەگرتن نییە» دەیانەوێت وێنەیەکی سلبی بدەنە ڕەخنە، لە کاتێکدا ڕەخنە تاکە هۆکار و

کەرەسەیە بۆ خوێندنەوەی واقیعی کوردی. من بەشبەحاڵی خۆم ناتوانم ئەو ڕایە قبووڵبکەم کە دەڵێن، واقیعی کوردی زۆر باشە و هەموو شتێک تەواوە و هیچ گرفتێکمان نییە و شتەکان لەسەر سکەی سروشتی خۆیان دەڕۆن. ناتوانم ئەو ڕایانەش قبووڵبکەم کە هۆی تراژیدیاکە دەگێڕنەوە بۆ هۆکارە دەرەکییەکان و قورسایی قەیرانەکە لە ناوەوە دەبەنە دەرێ، دیارە لەوەوبەر بە درێژی لەسەر ئەو خاڵانە قسەمکردووە، لێرەدا پێویست بە دووبارەکردنەوە ناکات، بەڵام ئەوەی بەلامەوە گرنگە، پێداگرتنە لەسەر لێکجودانەبوونەوەی ڕۆڵی ڕۆشنبیر و ڕەخنە لەیەکدی، ئەوانەی کە نایانەوێت ڕەخنەگربن «ڕەخنە بە مانا قووڵ و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنسازەکەی، ڕەخنە وەک چەکی ڕاڤەکردن و چەکی بینین و ئامرازی گۆڕان» ئەوانەن کە دژی گۆڕانن لە هەموو ئاستەکاندا، دژایەتیکردنی ڕەخنە ناوێکی شەرمنە بۆ دژایەتی گۆڕان. ئەوانە شەرمدەکەن لەوەی ڕاستەوخۆ بڵێن ئێمە دوژمنی گۆڕانکاری ڕادیکالین، لەبەرئەوە، ناڕاستەوخۆ لە ڕێگای دژایەتیکردنی ڕەخنەوە دژایەتی گۆڕان دەکەن.

«طرابیشی» لە دوا چاوپێکەوتنیدا بەمجۆرە ڕۆڵی ڕەخنە هەڵدەسەنگێنێت و دەڵێت: «چەمکی ڕەخنە خۆشەویستترین چەمکێکە لەلام، چونکە لە دۆخگەلێکیی دژواردا، وەک دۆخی ئەمڕۆی عەرەب، ڕەخنە تاکە ئامرازی گۆڕانکارییە... لای من ڕەخنە ئامرازێکی ناوازەی ڕینیسانسە، وەختە سەردەمی ڕینیسانسیش سەرتاپا سەردەمی ڕەخنەبێت، خوێندنەوەی کەسانی وەک کەواکبی و ئەفغانی و قاسم ئەمین و طە حوسەین تەواو ئەوەمان بۆ ساغدەکاتەوە، ڕۆڵی یەکەمی ئەو ڕۆشنبیرە گەورە و ڕینیسانسکارانە ڕەخنەبووە». جا ئەگەر ئەمە بۆچوونی یەکێک لەهەرە گەورەترین ڕۆشنبیرانی عەرەب بێت لەسەر واقیعی عەرەبی و ڕۆڵی ڕەخنە تیایدا، ئەی واقیعی کوردی کە هەزاران جار لە واقیعی عەرەبی ناهەموارتر و دژوارترە، دەبێت چۆن بەبێ ڕەخنە بخوێنرێتەوە، بۆیە لێرەدا پێ لەسەر ئەوە دادەگرم کە مەسەلەکە ترس نییە لە ڕەخنە بەتەنیا، بەڵکو ترسە لە ستراکتورێکی ڕۆشنبیری ئیفلیج کە لەگەڵ لەدایکبوونی ڕەخنەی زانستی و کۆمەڵایەتی و سیاسی قووڵدا هەرەسدەهێنێت... ترسە لە دیدێکی تایبەتی بۆ ڕۆشنبیر و ڕۆشنبیری کە بە گۆڕانی گەلەک ناو دەمرێت و گەلەک بتی ساختە دەشکێت. لێرەوە گۆڕینی وەزیفەی ڕۆشنبیر بۆ وەزیفەیەکی تەقلیدی مردوو، سیاسەتی هەندێ لە ڕەمزەکانی ناو ڕۆژنامەگەریی ئەمڕۆیە، بۆیە بەرابەر هەمو هاوارێکی نوێکردنەوە، ئەوانە هەوڵدەدەن، دووبارە وەزیفەی ڕۆشنبیر بخەنەوە قاوغە دێرینە و مردووەکەی جاران. ئەوەتا تراژیدیاکە لە ئاستێکدایە، سەرنووسەری ڕۆژنامەیەک داوادەکات، ڕۆشنبیران بایەخ بە بۆنە ئاینییەکان بدەن... بەڵێ، لە ناو ئەو هەموو تەحەدایەدا، کە هەر چەمکێکی دەگونجێت قورسایی مان و نەمانی بۆ کورد هەبێت، ئەو قەڵەمانەی کە خۆیان خەوتوون و خۆشحاڵیش دەبن هەموو قەڵەمەکانی تری دونیا وەک خۆیان بخەون، داوای ئەوەدەکەن، ببین بە تایبەتمەند و پسپۆڕ لە شەوی بەرات و لەیلەتولقەدرا. من دڵنیام ئەم عەقڵە دەتوانێت دەیان ساڵ کورد بەرێتە دواوە، بەڵام ناتوانێت ڕۆژێک پێشیبخات.

یەکێکی دی لەو پەردەپۆشییانەی ئەمڕۆ دەیخوێنینەوە، قسەکردنە لە دیموکراسییەتی پیر و گەنج.

کۆڵەکەی بەرگری ئەو عەقڵییەتانە لە دۆخی دژواری ئێمە و لە دۆخی ئیماراتی حیزبی ئێستا لەسەر ئەوە بەندە بڵێن: دیموکراسییەتی ئێمە، دیموکراسییەتێکی ساوایە؛ لێرەوە دەبێت ڕووکارە دیکتاتۆرییەکانی قبووڵبکەین و بەئاسایی وەریبگرین. لە ڕاستیدا ئەم بەهانەیە کە بە ڕووکەش و دابڕاو لە هەموو ڕەوتە مێژووییەکان وەریبگرین، کەمێک دروست دێتە بەرچاو... بەڵام لە قووڵاییدا پڕە لە ڕوانینی ترسناک بۆ دیموکراسییەت و بۆ دەسەڵات و بۆ کۆمەڵگا. خاوەنی ئەم گوتارە ناڕاستەوخۆ و لە ڕێگای ئەو گووتەیەوە کۆمەڵێک دیدی ترسناکمان بەسەردا دەسەپێنێت. کە بەمشێوەیەی خوارەوە کورتیاندەکەمەوە.

کاتێک دەڵێین، کۆمەڵگاکانی دی سەدان ساڵیان ویستووە بۆ بوونە دیموکراسی و ئێمە ماوەیەکی کورتە دەسەڵاتمان بەدەستە، لەبەرئەوە نابێت داوای دیموکراسییەتی زۆر بکەین ئەم ڕستەیە لە

جەوهەریدا پڕە لە ژەهری ئایدۆلۆژی. سادەترین ئیحایەک کە دروستیدەکات ئەوەیە پێماندەڵێت کۆمەڵگاکانی تر پێنج سەدساڵیان ویستووە، کەواتە ئێمە کە حاڵمان لە حاڵی ئەو کۆمەڵگایانە بەدترە، ئەوا لە پێنج سەد ساڵ زیاترمان نەوێت کەمترمان ناوێت، کەواتە ئێمە تا پێنج سەد ساڵی تر دەبێت داوای دیموکراسییەت نەکەین، تا پێنج سەد ساڵی تر دیموکراسییەتی شەکلی و ڕوخسارە نادیموکراسەکانی دەسەڵات قبووڵ بکەین. بەڵێ... ئەمە فەلسەفەی ئەم دیموکراسییەتەیە کە ئەمڕۆ لە کوردستاندا جارِی بۆدەدرێت. فەلسەفەی خۆکۆکردنەوە بۆ دیموکراسییەتێک پشت بە خوا لە پێنج سەد ساڵی داهاتوودا دەیبینین. ئەمەیە ئەو ئەزمونە دیموکراسی و فیکرییەی، پیاوە دیموکراسەکانی کورد لە خۆرئاواوە دەیبەنەوە بۆ کوردستان.

١. ئەم دیدە بە جۆرێکی شێواو مێژووی دیموکراسی لە ئەزموونی میللەتانی دیدا وێنادەکات، وا نیشاندەدات کە پرۆسەی دیموکراسی لە پنتێکی دیاریکراوەوە دەستپێدەکات و بەرزدەبێتەوە و تا دەسەڵات گەنج بێت دیکتاتۆرترە و تا پیر بێت دیموکراسیترە، چونکە خودی پرۆسەی دیموکراسییەت هێڵێکی بەرزەڕووی «تصاعدی» هەیەو تا زیاتر لە کاتدا بچینە پێشێ، زیاتر لە دیموکراسییەتیشدا دەچینە پێشێ. بەڵام ئەم وێنەیە بۆ دیموکراسییەت نەوەکو دروست نییە، بەڵکو شێواندن و بە ئەنقەست وێرانکردنی وێنەی دیموکراسییەتە.

دیموکراسییەت لە هیچ کۆمەڵگایەکدا پنتێکی نەگۆڕی سەرەتایی نییە، وەک چۆن لە هیچ کۆمەڵگایەکی دونیاشدا هێڵێکی بەیانی بەرزەڕووشی نییە، دیموکراسییەت لە هەموو کۆمەڵگاکانی دونیادا تەحەدایەکی ڕۆژانەبووە و هەمیشەش وەک تەحەدایەکی کراوە دەمێنێتەوە، واتە دیموکراسییەت بەردەوام قابیلی گەشەو قابیلی نوشووستە، بەردەوام هێز هەن دیموکراسن و هێزیش هەن دژی دیموکراسییەتن، هێزهەن سنووری ئازادییەکان گەورەکەن و هێزهەن سنوورەکانی بچوکدەکەنەوە. هیچ کۆمەڵگایەک نییە سەرتاپا دیموکراسی بێت، چونکە خودی ئەم تێگەیشتنە لە دیموکراسییەت، شایستەی پێکەنینە. دیموکراسییەت قۆناغێک نییە تیادا بگەیتە کۆتایی، بەڵکو پرۆسەیەکی هەمیشەیی و بەردەوامە و کۆمەڵێک ڕوخساری بنچینەیی تایبەت بەخۆی هەیە، بەڵام چەسپینی ئەو ڕوخسارانە کۆتایهێنان نییە بە پرۆسەی دیموکراسی. پرۆسەی دیموکراسی لە کۆمەڵگاکانی خۆرئاوادا، لەپاڵ ڕوکارە چەسپیوەکانیدا، نەبۆتە سیستمێکی داخراو، دیموکراسییەت لە هیچ کۆمەڵگایەکدا دواییناپەت، وەک چۆن لەگەشەیەکی بەردەوامیشدا نییە، بەردەوام قابیلی شکست و نوشوستییە. لە کۆمەڵگایەکی وەک کۆمەڵگای ئەڵمانیدا، دیموکراسییەت بە دەیان جەنگ و هەستانەوە و نووشوستدا تێپەڕیوە، ئەم جەنگە تائەمڕۆش بەردەوامە، دیموکراسییەت دەشێت دوای دەیان ساڵ لە دیکتاتۆرییەت بێت و بە خێرایی گەشەبکات و خۆی بچەسپێنێت، وەک چۆن ئەمڕۆ لەهەندێ لە وڵاتانی کۆنی بلۆکی کۆمۆنیستدا دەیبینین، دەشێت بە خێراییش بشکێت و بگەڕێتەوە و بکەوێتەوە ناو بەربەرییەت، وەک سەرکەوتنی فاشیزم و نازییەت لە ئەوروپای سییەکاندا. زۆر دووریش نەڕۆین لە ئەوروپای ئێستادا کەسانگەلی لەبابەت (یۆرگ هایدەر)، هەڕەشە نەوەک لە دیموکراسییەت دەکەن، بەڵکو هەڕەشە لە خودی چەمکە ئینسانییە سادەکان دەکەن. واتە دەشێت دیموکراسییەتێکی دێرین لە قۆناغێکدا نوشووستی بهێنێت و بە ماوەیەکی کورت هەڵگەڕێتەوە سەر فاشیزم و دیکتاتۆرییەتێکی بەدیش بەماوەیەکی کورت هەڵگەڕێتەوە و بتوانێت بنەما و سەرەتا گرنگەکانی دیموکراسییەت بچەسپێنێت.

ئەوەی لەم پرۆسەیەدا مەحەکە، دیموکراسییەتە لە کایەی سیاسییدا، واتە دروستکردنی سیستمێکی ئاڵوگۆڕو هێنان و لابردنی دەسەڵاتە، دەشێت دیموکراسییەت لەچەندین ڕوکاردا نەچەسپیبێت، دەشێت دەسەڵاتێکی سیاسی هەبێت لە ماوەی حوکمڕانی خۆیدا دەیان فێڵ و تەڵەکە لە خودی دیموکراسییەت بکات، دەشێت ڕوکەشێکی دیموکراسی و جەوهەرێکی فاشستی کۆبکاتەوە، وەک تورکیا، دەشێت سیستمێکی دینی و هەندێ میکانیزمی ئیدارەی دیموکراسی لەیەکبدات، وەک ئێران، دەشێت ئازادی ڕۆژنامەگەری لەگەڵ حوکمی سەربازیدا تێکەڵبکات، وەک پاکستان. بەڵام هەریەک لەم مۆدێلانە قسەی خۆی هەیە و بەشێوەی تایبەتی خۆی دەخوێنرێتەوە. بەڵام هیچ

سیستمێک ناتوانێت بەبێ ئاڵوگۆڕی ئازادی دەسەڵات، بەبێ ملنان بۆ سندوقەکانی هەڵبژاردن ناوی خۆی بنێت دیموکراسییەت. واتە دیموکراسییەت گەشەدەکات، لە کایەیەکی کۆمەڵایەتییەوە دەخزێتە ناو کایەیەکی تر، دەشێت لەهەموو جێگاکاندا و لە ناو هەموو ڕووبەرە کۆمەڵایەتییەکاندا وەکو یەک گەشە نەکات. بەڵام لە هەموو حاڵەتەکاندا دیموکراسی سیاسی و شەفافییەت لە سیستمی زانیاریدا و شەفافییەت لە پەیوەندی یاسادا بە سیاسەتەوە مەرجی سەرەکی و سەرتایی هەموو دیموکراسییەتێکە، دەکرێت دیموکراسییەت لە سیستمی خوێندندا نوقسانی هەبێت، بڵێین، ئەم کێشەیە لەگەڵ زەمەن و بەگەشەی هۆشیاری پڕدەکرێتەوە، بەڵام ئەوەی وڵاتێک لە شەڕی ناوخۆدا بژی، حیزبەکانی لەوسەری ئەوسەری دونیاش لەگەڵ یەکدا ڕێنەکەون، زمانی هەڕەشە و تەشهیر و جەنگ تاکە زمانی دیالۆگ بێت، هیچ کەس «جگە لەوانەی کە قازانجیان لە چاونووقاندندایە» ناتوانن بە دۆخی وا بڵێن دیموکراسی.

چارەنووسی دیموکراسییەت لە کوردستاندا بەستراوە بە چارەنووسی ئاشتییەوە. بەبێ ئاشتی ڕاستەقینە، قسەکردن لەسەر دیموکراسییەت سەفستەیەکی بێمانایە. کە وادەڵێم، مەبەستمە بڵێم: شەڕ یەکسانە بە نادیموکراسییەت، بەڵام بەهیچ شێوەیەک ئاشتی یەکسان نییە بە دیموکراسی، بەڵکو ئاشتی سەرەتا و مەرج و پێشخانی یەکەمی هەنگاونانە بۆ دیموکراسی. بەردەوامی جەنگ و بەردەوامی دابەشبوون، مانای ئەوەی لەکوردستاندا تا ئەمڕۆ جەنگ «نەوەک میکانیزمە دیموکراسییەکان» تاکە شێوەی بەرهەمهێنانەوەی هەیمەنەی حیزبە بەسەر ژیانی سیاسیدا. لێرەوە ئەو قسەیەی کە عەیبەکانی سیستمی سیاسی ئێمە دەگێڕێتەوە بۆ منداڵی و گەنجی سیستەمەکە، لە جەوهەردا گوتارێکی نادروست دەهێنێتە گۆڕێ، چونکە لە جەوهەردا دیموکراسییەت دەستپێنەکردووە تا ئێمە تەمەنی بپێوین. هۆکەش بە سادە و ساکاری ئەوەیە مەرجی سەرەتایی دیموکراسییەت دوورکەوتنەوەیە لە جەنگ و مۆنۆپۆڵکردنی سەرچاوەی هێزە کۆمەڵایەتییەکان و ملنانی تەواوە بۆ ئاشتی. بەڵام مێژووی چل ساڵەی حیزبە کوردییەکان پێماندەڵێت، شەڕ بەشێکی ئۆرگانی و ناوەندی بەرهەمهێنانی هەیمەنەی کۆمەڵایەتی ئەو حیزبانەیە. واتە شەڕ ڕەگەزێکی تێپەڕ و ناوەخت نییە، بەشێک نییە لە تێکچوونی کاتی هەندێ لە هاوکێشە سیاسییەکان. بەڵکو بەشێکە حیزب ناتوانێت دەستبەرداری بێت، چونکە جەنگ تاکە بەڵگەی هێزی حیزب و تاکە کەرەستەی باڵادەستییەتی بەسەر کۆمەڵگادا. ئەو قسەیەش کە دەڵێت گوایە هەندێ ڕۆشنبیر دژی حیزبن، لە ڕاستیدا خاوەنی ئەو قسانە خۆیان لەوە دەدزنەوە، کە گفتوگۆ لەسەر جەوهەری کێشەکان بکەن، شتەکان لە سیاقی خۆیان دەردەهێنن و ئەوسا لەسەری دەدوێن، هیچ کەس دژی حیزب نییە بە موجەرەدی، واتە دژی حیزب بیت وەک حیزب، دەشێت ڕۆحت وادروستبووبێت نەچێتە ناو دیسپلینی حیزب و سیستمی فەرمان و سیستمی پروپاگەندەی حیزبەوە، بۆ نموونە من خۆم هەرگیز نەچوومەتە هیچ ڕێکخراوێکی سیاسییەوە و لە داهاتووشدا دڵنیام کە ناچمە ناو هیچ حیزبێکەوە، بەڵام ئەوەی من دژی حیزبم بە موجەرەدی، دژی حیزب بم تەنیا لەبەرئەوەی حیزبە، ئەمە جگە لە قسەیەکی بێبناغە زیاتر هیچی تر نییە. ئەوەی من دژیم سیستمێکی دیاریکراوە لە ڕەفتاری سیاسی و کۆمەڵایەتی کە لەناو حیزبە کوردییەکاندا گەورەبووە، سیستمێکە پڕە لە تەمتومانی ئایدۆلۆژی، پڕە لە توندوتیژی خوێناوی و لە تەسکبینی فیکری و حیزبکوێرییەکی خوازرا و لە دەمارگیری خێڵەکییەوە، کولتوورێکە تەنیا بەجەنگ هەیمەنەی سیاسی خۆی دەسەپێنێت، بە پاوانکردن و پاکسازی جوگرافی دەتوانێت حوکمبکات، قبووڵی هیچ هێزێکی گەورەی تر ناکات لەدەوری خۆی، بەڵام پێویستییەکی گەورەی بەهێزی بچوک بچوک هەیە، بۆ ئەوەی شانۆی دیموکراسییان لەگەڵدا سازبکات و دواتریش لە کاتی پێویستدا هەندێکیان بکاتە ئەو دوژمنە دزێو و ناشیرینە، کە لەناوبردنیان ڕێگای مۆبیلیزەکردنی ئەندامان و وەفاداران و لایەنگرانی حیزبە... «ئەم خاڵە خاڵێکی زۆر جەوهەرییە و بەردەوام دووبارەیدەکەمەوە، بوونی حیزبی بچوک پێداویستییەکی جەوهەرییە بۆ یارییەکانی حیزبی گەورە، واتە بوونی هەندێ حیزبی بچوک کەم و زۆر پەیوەندی بە دیموکراسییەتەوە نییە، بەڵکو پەیوەندی بەوەوە هەیە کە حیزبی بچوک دوو گەمە بۆ حیزبی گەورە سازدەکات، یەکەم

گەمەی دۆست و ئەوی تریان گەمەی دوژمن، واتە لە کاتی پێویستدا حیزب دەنگیان وەکو دەنگی زوڵاڵی دۆستان نیشاندەدات و ئەو ئیحایە دەداتە خۆی کە هێزێکە ڕەزامەندی هەمـوو هێزە سیاسییەکانی تری وەدەستهێناوە، لە کاتی دوژمنایەتیشدا وێنەی دوژمنیان لێدەتاشێت و بە کۆنترۆڵکردن و چاوترساندنیان هەیمەنەی سەربازی خۆی دوبارەدەکاتەوە کە مەرجی سەرەکی هەیمەنەی سیاسییەتی.»

٢ـ کە دەڵێین کەموکورتی دیموکراسییەتی ئێمە دەگەڕێتەوە بۆ منداڵی ئەو دیموکراسییەتە، تەمەنی ئەزمـوونی دیموکـراسی دەبەسـتینەوە بە تەمـەنی ئەزمـونی حـوکـمکردنەوە، واتە لەو ڕۆژەوە دیموکراسییەت دەپێوین کە حوکمڕان تیا هاتۆتە سەر کورسی دەسەڵات و حکومەت دەکات. لێرەدا مافی ئەوەمان هەیە بپرسین ئەی ئەو تەمەنە درێژەی خەبات بۆ دیموکراسییەت، چی بەسەردێت؟، ئەو قۆناغە درێژەی شەڕکردن لە ژێر ناوی دیموکراسییەتدا چی بەسەر دێت، ئایا دەکرێت بڵێین ئەم هێزانە خەباتیان بۆ دیموکراسی کردوە، بەڵام نەیانزانیوە دیموکراسی چییە؟ ئایا ئەمە گاڵتەکردن نییە بە عەقڵ و مێژووی حیزبەکان خۆیان؟ ئەی ئەو مێژووە درێژە کە تەمەنی لە سەرووی نیوسەدەوەیە دەچێت بۆ کوێ؟

ئایا دەکرێت بڵێین قۆناغی خەبات بۆ دیموکراسییەت و ئەزموونی دیموکراسی لەگەڵ گرتنەدەستی دەسەڵاتدا دەستپێدەکات. لە ڕاستیدا ئەمە نوکتەیەکی گەورەیە، چونکە بەم پێیە بێت، لەگەڵ گۆڕینی هەمـوو دەسـەڵاتێکدا ئەزمـوونی دیموکـراسی دەگـەڕێتـەوە سـەر سـفـر و دەبێت لە سـەرەتاوە دەستپێبکەینەوە. لە ڕاستیدا تەمەنی دیموکراسییەت بە تەمەنی دەسەڵات ناپێورێت، بەڵکو بەتەمەنی سـیـاسـی حـیـزب و سـەرۆک و کـادێرەکـانی دەپێـورێت، چونکە دیموکـراسـیـبـوون لەو ڕۆژەوە حـیـسـابناکـرێت کـە تۆ دەسـەڵات وەردەگـریت، بەڵکو لەو ڕۆژەوە حـیـسـابدەکـرێت کـە تۆ بەناوی دیموکراسییەتەوە دەستدەکەیت بە خەباتی سیاسی. ئەگەر وردتریش قسەبکەین بەتەمەنی کۆی ئەزمـوونی دیموکـراسی و خـەبات بۆ دیموکراسی لەو ناوچەیەدا دەپێورێت. هیچ دەسـەڵاتدارێکی دیموکـرات و هیچ مـرۆڤـێکی دیموکراسی لە خۆیەوە دەستـپـێناکـاتەوە، بەڵکو لە کـۆی ئەزمـوونی دیموکراسی و لە کۆی مانا جەوهەرییەکانی دیموکراسییەوە دەستپێدەکات. لێرەوە گرێدانەوەی ماهییەتی دیموکراسییەت بە تـەمەنی حوکمڕانییەوە، جگە لە خۆدزینەوەیەکی گەورە زیاتر هیچی تر نییە لە کۆی ئەو ئیلتیزاماتانەی دیموکراسییەت دەیسەپێنێت.

٣ـ کە تۆ دەڵێیت دیموکراسییەت پابەندی تەمەنی حوکمڕانییە، دەکەویتە هەڵەیەکی کوشندەوە، چونکە دەشێت تەواو بە پێچەوانەوە دەشێت دەسەڵات تا زیاتر ڕوو لە خۆسەقامگیری و نەگۆڕان و تەمەندرێژی و پیری بکات، نادیموکراتتر بێت. لەهەموو کۆمەڵگاکاندا دیموکراسییەت بە پلەی یەک خواست و ئامانج و دروشمی ئەو هێزانەیە کە پیر نەبوون و لە ناو پرۆسەی دەسەڵاتدا نەچوونەتە تەمەنەوە. چونکە دەسەڵات تا پیرتربێت، تا زیاتر بچێتە ساڵەوە، تا قەناعەتەکانی چەسپیوتربێت، تا کۆنترۆڵکردنی بۆ سیاسەت بەهێزتربێت، کەمتر دیموکراسی و کەمتر ئازادیخوازە.

بەڵام جگە لەم موفارەقە گەورەیە، دیوێکی کۆمیدی تری ئەم بەهانەتاشییە ئەوەیە کە ئەوەی لەبیرچۆتەوە، جەوهەری دیموکراسییەت ئەوەیە، کە ڕێگا نەدات دەسەڵاتی تەمەندرێژ دروستبێت، جەوهەری دیموکراسییەت ئەوەیە کە هیچ کەس لەسەر دەسەڵات کرنەکەوێت.

ئەوەی کە دەڵێت: «هۆی نوقسانییەکانی ئێمە ئەوەیە کە چەند ساڵێکی کەمە دەسەڵاتمان گرتۆتە دەست»، ڕاستەوخۆ دەڵێت: «ئەگەر کۆمەڵێک ساڵی تر لەسەر حوکم بین و باشتر خۆمان بگرین ئەوا دیموکراسیتردەبین». خودی ئەم ڕستەیە گەورەترین شاهید و گەواهی ئەوەیە کە خاوەنی ئەم مەنتیقە عەقڵێکی نامۆیە بە دیموکراسییەت و بەهەزار فەرسەخ لە دیموکراسییەتەوە دوورە، عەقڵێکە زمانحاڵی دەڵێت: «من نۆ ساڵە لە دەسەڵاتدام، بەڵام ئەم ماوەیە بۆ من زۆر کەمە و بەشمناکات، ئەگەر دوو نۆ ساڵی تر لەدەسەڵاتدابم ئەوکات دیموکراسیتر دەبم». لێرەدا پێویستە بەم پیاوە «زۆر دیموکراسە!!» بڵێین، بەڵام بەڕێز وەزیفەی دیموکراسییەت ئەوەیە کە تۆ نەتوانی بەبێ وەگەڕخستنی تەواوی هەموو مافە دیموکراسییە ڕاستەقینەکان بیست و هەشت ساڵ لەسەر حوکم چاوەڕوانت

بکەین، بزانین دەبیت بە دیموکراسی یان نا، دیموکراسی ئەوەیە میللەت لە دوو ساڵەوە تا چوار ساڵ بداتە حیزبێکی سیاسی و دواتر ببینێت چەند دیموکراسییە؟ کە تۆ بیست و هەشت ساڵ لەسەر حوکم بوویت، ئەوکات تۆ و درێوترین دیکتاتۆرەکان جیاوازیتان چییە؟ ئەو گوتارە هێند ناکۆکە منداڵێکی ساواش ناکۆکییەکانی دەبینێت، ئەو دەڵێت «لەسەرم بوەستن، تا من باشتر خۆم دەگرم و خۆم دەچەسپێنم، کە خۆم چەسپان دەبم بە دیموکراسی»، بەڵام خودی دیموکراسییەت ئەوەیە تۆ خۆت نەچەسپێنی، سیستمی خۆچەسپاندنی دەسەڵاتێکی سیاسی، واتا سیستمێکی نادیموکراسی، کە تۆ خۆت چەسپان و لەدەسەڵاتدا پیربویت، مانای دیموکراتی نیت. دیموکراسییەت ئەوەیە لەهەموو وێستگەیەکدا، لەبەردەم هەموو کێشەیەکدا، تۆ ئامادەگیت تیابێت، حوکمڕانی خۆت بخەیتەوە بەر تاقیکردنەوەوە. ئامادەگیت تیابێت، درێژەدان و درێژەنەدانی دەسەڵاتی خۆت بدەیتە دەست خەڵک و ئەوانیش لە سیستمێکی سیاسی تەواو ئازادا ئەو بڕیارەبدەن کە ئایا تۆ بۆت هەیە، تەمەنی دەسەڵاتت درێژبیت، یان نا. دیموکراسییەت ئەوە نییە تۆ خۆت بڕیار لەسەر کورت و درێژی تەمەنی خۆت بدەیت، بەڵکو ئەوەیە، خەڵک بڕیار لەسەر ئەو کورت و درێژییە بدات. بەداخەوە ئەم دیدە، تەواو هەمان ئەو گوتارە تەواودەکات، کە دەڵێت: «ئێمە بۆیە هاتووین تابمێنینەوە». هەڵگری ئەم دوو گوتارە هەردووکیان سوورن لەسەر درێژکردنەوەی تەمەنی فەرمانڕەوایی لەسەر حیسابی دیموکراسییەتی ئێستا. دیموکراسییەت ئەوەیە تۆ لە ڕێگای دیموکراسییەوە بمێنیتەوە. نەوەک لە ڕێگای وەعدی دیموکراسییەوە بۆ داهاتووی دوور، ئەوەیە تۆ ئێستا دیموکراسی بیت، نەوەک بەیانی.

من بۆخۆم باوەڕی تەواوم هەیە کە پارتی و یەکێتی دوو هێزی سیاسین، کە لە ئێستا و داهاتووشدا مێژووی ئێمە دروستدەکەن لە داهاتووی نزیکیشدا لە دایکبوونی هیچ هێزێکی سێهەم لە ئاسۆکاندا نابینم. لەم ڕەوتەدا هەر هەڵەیەک کە لەم دو حیزبەدا دەچەسپێت دەرەنجامی کوشندەی لەسەر پاشەڕۆژی هەموو نەتەوە هەیە، باوەڕیشم وایە، چۆنێتی مامەڵەکردن لەگەڵ دەسەڵات و دیموکراسییەتدا لە هەردوو ئەم حیزبەدا بە ڕێگایەکدا دەڕوات کە تەواو قابیلی پیاچوونەوەیە. من ڕاموایە دەبێت وشەی دیموکراسی لەهەردووک ئەم دوو مۆدێلە بکەینەوە تا خودی ئەم وشەیە نەبێتە ئەو سەرمایە ڕەمزییەی دابەشبوون و پارچەپارچەبوونی کوردستان دەچەسپێنێت. سەرەتای هەنگاونان بۆ دیموکراسییەت ئەوەیە ئەمڕۆ کوردستان یەکبگرێتەوە. ئەوەیە هەنگاوبنێین بۆ کۆمەڵگایەک کە شتەکان بە دروست و ڕوونی دەخاتە ڕوو، کۆمەڵگایەک ژیانی سیاسی و فیکری شفافییەتی هەبێت. شێواندنی وێنەی دیموکراسییەت، گەورەترین زیان لە کورد خۆی دەدات. بەگەڕخستنی کولتووری جەنگ و کولتووری قەدەغەکردن و کولتووری گڵۆپی سوورو کولتووری ئیتهامکردن و تەعنکردنی نیشتیمانپەروەری یەکتر، بەهانەیەکە هەموو ڕژێمەکانی دەوروبەر دژی ڕۆشنبیرانی ناوچەکە و دژی کورد خۆی بەکاریانهێناوە، ئەوەی دەوێت لەسەر هەمان تەوەر یاریبکات، دەبێت چاوی لەچارەنووسی ئەو ئەزمونانە بێت. ئەوەی دەڵێت، کە لە ئەمریکا حیزبی کۆمۆنیست قەدەغەکراوە، جا با ئێمەش حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری قەدەغەبکەین، یەکێکە دەیەوێت لە دەرگا ناشیرین و ڕەشەکەوە بچێتە ناو مێژوو، من بەو برایە دەڵێم، ئایا ئەم مەنتیقە کورد سوودی لێدەبینێت یان دوژمنانی؟ ئایا ئەمە بەهانە ناداتە ڕژێمگەلێکی وەک تورکیا و بەعس بڵێن، لە ئەمریکا هێندە سوورەکان قڕانکراون با ئێمەش کورد قڕانبکەین. بڵێن لە ئەڵمانیا جووەکان سوتێنراون با ئێمەش بیانسوتێنین. ئایا بەڕاست ئێمە تامەزرۆی دووبارەکردنەوەی بەشە ڕەشەکەی مێژووی میللەتانی ترین، یان دەمانەوێت جۆرە مێژوویەکی تر لەو ناوچەیەدا بەرقەراربێت کە ئێمەش تیایدا وەک نەتەوەیەکی ئازاد بژین. ئەگەر ئەو نووسەرە ئازیزانە بەدوای نموونەی ناشیریندا دەگەڕێن لە مێژووی دیموکراسی ئەوروپی و لە مڕۆی ئەو دیموکراسییەتەدا، ئەوا نموونە زۆر زۆرە، بەڵام ئەوەی گرنگە نەچەسپینی ئەو دیوە ناشیرینانەیە وەک ماناگەلی دیموکراسییەت. دەکرێت بەناوی دیموکراسییەتەوە هێڵی ڕاست و چەپ بەسەر هەموو ڕووبەرەکانی دیموکراسییەتدا بهێنیت، بەڵام ئاخۆ ئەمە دیموکراسییەت دروستدەکات؟ گەورەترین مەترسی لە سەر دیموکراسییەت لە ئێستادا ئەو

پێناسە شێواوانەیە کە بۆ دیموکراسییەت دەکرێت، لەم بوارەشدا هەندێ قەڵەم ڕۆڵێکی ترسناکدەبینن لە دروستکردنی مانایەکدا بۆ دیموکراسییەت کە بکرێت لە سایەیدا هەموو دیموکراسییەتێک پێشێلبکرێت. گەورەترین خەتەر لەسەر دیموکراسییەت بێماناکردنێتی، گۆڕینێتی بۆ وشەیەکی ئینشایی بێناوەڕۆک کە هیچ کەس نەزانێت دروست چی دەگەیێنێت، بۆ وشەیەک کە تەنیا سەروتاری ڕۆژنامە و خوتبەکانی پێبڕازێنرێتەوە.

دوا هەواڵی شێواندن بیدعەی تێکدانی مانای دیموکراسییەت، ئەو ڕستەیەیە کە یەکێک لە نووسەران لە پێناسەکردنیدا بۆ دیموکراسییەت نووسیویە و دەڵێت: «دیموکراسییەت ماف نییە». مرۆڤایەتی لە زەمانی یۆنانەوە هەوڵدەدات چەمکی دیموکراسییەت بە مافەوە گرێبدات، هەموو فەیلەسوفەکانی بیری سیاسی لە کۆنەوە تا ئێستا لە پەیوەندی جیانەکراوەی چەمکی ماف و چەمکی دیموکراسییەت قسەدەکەن. بەڵام ئەمڕۆ لە کوردستانێکدا کە لە هەر شوێنێکی تری دونیا زیاتر پێویستی بە گرێدانەوەی چەمکی مافە بە چەمکی دیموکراسییەتەوە؛ دەنگێک کە نوقمی تەسکبینی سیاسی و حیزبییە بەرزدەبێتەوە و دەیەوێت ئەو پەیوەندییە مێژوویی و ئۆرگانییە بپچڕێت، کە زیانی هەرە گەورەی ئەم پچڕاندنە لەسەر سبەینێی کورد خۆیەتی لەبەردەم داگیرکەرانیدا. هەوڵدان بۆ ترازاندنی چەمکی ماف لە چەمکی دیموکراسییەت تەنیا هەڵەیەکی تیۆری نییە کە نووسەرێک لە وتارێکدا تێیکەوتووە، بەڵکو سیاسەتێکی گشتی و ڕۆژانەیە. چونکە ئامادەبوونی سیستمێکی دیاریکراوی ماف، ڕێگرە لە بەردەم هێزی گەورەدا «هۆی گەورەییەکەی هەرچییەک بێت» مافی هێزە بچوکەکان و مرۆڤە سادەکان و دەنگە پەراوێزەکان پێشێلبکات. ئەوەی دەڵێت «دیموکراسییەت ماف نییە» بێئاگایی خۆی تەعبیر لە ڕۆحی نادیموکراسی ئەم قۆناغەی ئەمڕۆمان دەکات، چونکە تەنیا لە ژینگەیەکدا کە دیموکراسییەت و ماف لەیەکدی ترازێندراون، تەنیا لە ژینگەیەکی وادا جەنگی بێڕەحمانەی سیاسی و ئابووری دژی یەک، جەنگی چەکدا و مەوسمی دژ بە هێزە بچوکەکان دۆخێکی ئاسایی وەردەگرێت و شۆکێکی سیاسی و ئەخلاقی دروستناکات.

دواجار دەبێت ئێمە دڵنیابین، مان و نەمانی ئێمە لەو ناوچەیەدا گرێدراوە بە مانا جەوهەری و ڕاستەقینەکانی دیموکراسییەتەوە، نەوەک بەمانا کارتۆنی و کلێشەییەکانییەوە، لێرەدا هەرەسی دیموکراسییەت لەم ئەزموونەی ئێستادا هەرەسی مانای بزاوتی ڕزگاری نەتەوایەتی ئێمەشە. سبەی هیچ حیزبێکی سیاسی ناتوانێت لە کوردستانێکی دیکتاتۆرەوە، داوای دیموکراسییەت بۆ عێراق بکات... لێرەوە گاڵتەکردن بە وشەی دیموکراسییەت و ملبادانی بە جۆرێک لەگەڵ قازانجە وەختی و کاتییەکانی حیزبدا بگونجێت لە قووڵایی و جەوهەردا یاریکردنە بە مان و بوونی کورد لەو ناوچەیەدا.